

لیکدانه‌وهی ئاستی زمانی شیعی وه‌فایی

جه‌عفره‌قه‌هره‌مانی^۱

ماستهری زمان و ئه‌ده‌بی فارسی

تاریخ دریافت: ۳۰ آبان ۱۳۹۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۱ اسفند ۱۳۹۸؛ صص ۲۲۳-۲۵۹

کورتیه

له نیوان ئه‌و تایبه‌تمه‌ندیانه‌ی له ده‌قیگدا به‌رچاون، ته‌نیا ئه‌وانه بایه‌خی شیوازناسی‌یان هه‌یه که له ئافراندنی شیوازدا رۆلی سه‌ره‌کیان هه‌یه. ئه‌و تایبه‌تمه‌ندیانه‌ی ده‌بی له ئاستی هزر، زمان و ئه‌ده‌بدا چه‌ندپاته بن و به‌و تایبه‌تمه‌ندیانه‌ی شیوازساز ده‌گوتریت. شیواز، به‌ره‌می روانینی تایبه‌تی هونه‌رمه‌نده که له شیوه‌یه‌کی تایبه‌ت له ده‌رپرین خۆیا ده‌بیته و له ئه‌نجامدا له زمانیکی تایبه‌ت ده‌رده‌که‌ویت. بۆ دیاری‌کردنی شیوازی شیعی کلاسیکی کوردی، سه‌ره‌تا ده‌بی شیوازی شیعی شاعیرانی ناسراوی هه‌ر قوناغیکی ئه‌ده‌بی به‌ شیوه‌ی سه‌ره‌خۆ شروقه‌ بکریت، پاشان تایبه‌تمه‌ندییه‌ زمانی، ئه‌ده‌بی و هزرییه‌کانی هه‌رکام له‌وانه تاوتووی بکرین. ئه‌و تووژینه‌وه‌یه له ئاستی زماندا و به‌تایبه‌ت له ئاستی ده‌نگ و وشه‌دا شیعی وه‌فایی ده‌خاته به‌ر پشکنین تا به‌شیک له تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی زمانی شیعی وه‌فایی ده‌رکه‌ویت. له ئاستی ده‌نگدا له که‌ره‌سته‌کانی مؤسیقای ده‌ق وه‌ک مؤسیقای ده‌روه که به‌ شی‌کردنه‌وه‌ی کیش، سه‌روا و پاش‌سه‌روا ده‌رده‌که‌ویت، ده‌کوئینه‌وه. مؤسیقای ناوه‌وه به‌ رازه‌کانی جوانکاری بیژیه‌یی وه‌ک سه‌روادار، هاوشیوه و دووپات له ده‌قدا به‌دی‌دیت. له‌م تووژینه‌وه‌یه‌دا له ئاستی وشه، وشه‌بیانییه‌کان و وشه‌کللییه‌کان وه‌ک تایبه‌تمه‌ندییه‌کی شیوازی تاکه‌که‌س شی ده‌کرینه‌وه. ئه‌و تووژینه‌وه‌یه له سه‌ر بنه‌مای شیوازی تاکه‌که‌س ئه‌نجام دراوه. بابه‌تی سه‌ره‌کی شیوازی تاکه‌که‌س دیاری‌کردنی ناسنامه و چه‌ند شه‌فلیکی که‌سییه، نه‌ک په‌سن، یان لۆمه‌کردن و ده‌رخستنی سه‌رکه‌وتن، یان سه‌رنه‌که‌وتنی شاعیر له‌ دنیای ئه‌ده‌بیدا.

چکیده

از میان تمام مختصات موجود در یک متن، تنها مواردی ارزش سبکی دارند که در آفرینش سبک نقش دارند. در علم سبک‌شناسی به این مختصات، سبک‌ساز می‌گویند. این مختصات در سطح فکری، زبانی و ادبی باید مکرر باشند. برای بررسی سبک شعر کلاسیک کردی در آغاز باید سبک شعری شاعران برجسته در هر دوره‌ای، بررسی شود. در واقع می‌توان با بررسی جداگانه‌ی ویژگی‌های سبک شعری شاعران صاحب سبک، سبک شعری کلاسیک کردی در دوره‌های مختلف ادبی را مشخص کرد. با یافتن ویژگی‌های سبکی شاعران صاحب سبک، می‌توان ویژگی‌های هر مکتب ادبی و در نتیجه سبک شعری هر دوره‌ای را یافت. این پژوهش در سطح زبانی صورت گرفته تا بخشی از ویژگی‌های زبانی شعر وفایی برجسته و روشن شود، یعنی کدام ویژگی زبانی سبب تفاوت زبان شعری وفایی از دیگر شاعران شده است. این پژوهش در سطح آوایی به موسیقی بیرونی که با بررسی وزن و قافیه و ردیف معلوم می‌شود، پرداخته است. در موسیقی درونی هم در سطح کلمه، درصد کلمه‌های غیر کردی و کلیدی مانند ویژگی سبک شخصی و سبک دوره‌ای بررسی شده است. بی‌گمان با بهره‌گیری از سبک‌شناسی، ابهام سبک شخصی روشن می‌شود و محققان ادبی به شناخت و نگرشی نو در ادبیات می‌رسند. این پژوهش مطابق اصول و معیارهای سبک فردی انجام گرفته است. موضوع اصلی سبک فردی، مشخص کردن مختصات شخصی است، نه ستایش و نکوهش، یا بررسی موفقیت، یا شکست شاعر در دنیای ادبی.

واژگان کلیدی: سبک؛ سبک‌شناسی؛ شعر کردی؛ سطح زبانی؛ سطح آوایی

وشه‌گه‌لی سه‌ره‌کی: شیواز؛ شیوازناسی؛ شیعی کوردی؛ ئاستی زمانی؛ ئاستی ده‌نگ

۱- پیشه‌کی

میرزا عه‌بدورپرە حیم سابلأغی، ناسراو به وه‌فایی (۱۸۴۴-۱۹۰۲) شاعیری به ناوبانگی کورد له شاری مه‌هاباد له دایک بووه. خویندنی سه‌ره‌تایی و به‌نامه‌ی حوجره‌ی مزگه‌وتی له زانسته‌کانی ئایینی ئیسلام له مه‌هاباد ته‌واو کردوووه و هه‌ر له‌ویش مۆله‌تی مه‌لایه‌تی وه‌رگرتوووه، به‌لام به‌مه‌لا نه‌ناسراوه و ته‌نیا میرزایان پی‌گوتوووه. له گه‌شت و گه‌راندا به‌خزمه‌ت حاجی شیخ عه‌بدورپرە‌حمانی کوری شیخ عوسمانی سیراجه‌ددین ده‌گات و ره‌نگه‌ تۆبه و ته‌ریقه‌تی له‌سه‌ر ده‌ستی ئه‌و زاته‌ پیرۆزه‌ وه‌رگرتبیت و نازناوی «وه‌فایی» له‌ پاشناوی «ئه‌بولوه‌فای» حاجی شیخ عه‌بدورپرە‌حمان بۆ خۆی خواستبیت. له‌و گه‌رانده‌دا تارا‌ده‌یه‌ک زانست و زانیاری وه‌رگرتوووه و پاشان گه‌راوه‌ته‌وه مه‌هاباد و له‌خزمه‌ت مامۆستا و زانا ناوداره‌کانی ئه‌و کات وه‌ک مه‌لا عه‌بدو‌ل‌لای پیره‌باب درێژه‌ی به‌خویندن و فی‌ربوون داوه. له‌ پال زانسته‌کانی تایبه‌ت به‌ ئایینی ئیسلامی، زمان و ئه‌ده‌بیاتی فارسی، عه‌ره‌بی و کوردی به‌ته‌واوی فی‌ر بووه. به‌زمانی کوردی و فارسی شیعی نووسیوه. قوتابخانه‌ی تایبه‌تی خۆی بووه و وانهی به‌مندالانی ناوچه‌ی موکریان گوتوووه و پی‌ژیاوه. له‌وه‌سه‌رده‌مه‌دا دوو شاعیری ناسراوی ناوچه‌ی موکریان ئه‌ده‌ب و ئه‌دیبه‌ت له‌ قوتابیانی ناسراوی وه‌فایی بوون. (خه‌زنه‌دار، ۲۰۰۳: ۳۴۷)

له‌ نیو شاعیرانی موکریاندا وه‌فایی یه‌کیک له‌ لووتکه‌کانی شیعی کلاسیکی کوردیه‌یه که له‌ رې‌بوارانی شیوازی شیعی سی‌کوچکه‌ی بابان ناسراوه. ئه‌گه‌ر شیوازی شیعی وه‌فایی بکه‌ینه‌ پێوانه‌یه‌ک بۆ سه‌لماندنی ئه‌و ئیدیعایه، شی‌کردنه‌وه‌ی شیعی وه‌فایی له‌ ئاستی زمان، ئه‌ده‌ب و هه‌ر سه‌لمینه‌ری ئه‌و راستیه‌یه. وه‌فایی ئه‌و شاعیره‌ غه‌زه‌لیبێژه‌یه، میژوو ناوی ته‌نیا له‌ ریزی شاعیرانی کلاسیک به‌رته‌سک نه‌کردۆته‌وه، به‌لکوو ده‌کریت وه‌ک شاعیریکی ئه‌ویندار و سۆفی که‌ به‌شیک له‌ شیعه‌کانی وینه و وه‌سفی راسته‌وخۆی دل‌به‌ره و به‌شیکیش ده‌ربری هه‌زی سۆفیگه‌ری، یان تیکه‌ل‌اوییه‌ک له‌ هه‌ستی دل‌داری و ئه‌وینی سۆفیانه‌یه.

بۆ لیکدانه‌وه‌ی شیوازی شیعی شاعیرانی کلاسیکی کوردی سه‌ره‌تا پێویسته شیعی شاعیرانی ناسراوی هه‌ر قوناغیکی ئه‌ده‌بی کوردی شروقه‌ بکریت و پاشان تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی زمانی، ئه‌ده‌بی و هه‌زی هه‌ر کام تاوتوی بکرین. به‌دینه‌وه‌ی تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی شیوازی شیعی شاعیره‌ ناسراوه‌کانی هه‌ر چاخیکی ئه‌ده‌بی، شه‌قلی تایبه‌تی هه‌ر قوتابخانه‌یه‌ک و له‌ ئه‌نجامدا شیوازی شیعی هه‌ر قوناغیک ئه‌ده‌بی ده‌رده‌که‌ویت. بابه‌تی سه‌ره‌کی له‌ شیوازاناسیدا هه‌مان باسی شیوازی تاکه‌که‌س و شیوازی قوناغه له‌ چوارچێوه‌ی ئه‌ده‌با؛ که‌ واته‌ ده‌توانین بلین شیوازی ئه‌ده‌بی هه‌ردوو ئاسته‌که‌ی دیکه‌ی شیوازاناسی له‌ چوارچێوه‌ی لیکۆلینه‌وه‌ی ئه‌ده‌بیدا له‌خۆ ده‌گریت. شیوازی تاکه‌که‌س، ئاسته‌مترین جووری توێژینه‌وه‌ی شیوازاناسیه‌. جیی ئاماژه‌یه

بابهتی سه‌ره‌کی شیوازی تاکه‌که‌س دیاری کردنی ناسنامه و چهند شه‌قلیکی که‌سییه، نه‌ک په‌سن، یان لۆمه‌کردن و ده‌رخستنی سه‌ره‌که‌وتن، یان سه‌رنه‌که‌وتنی شاعیر. گرنگترین باب‌ه‌تیک که له به‌ستینی ئه‌ده‌بیات و زمانناسیدا ده‌توانی‌ت به لێكدانه‌وه‌ی هزر و روانگه‌ی که‌سی و گشتی ئه‌دیبان و هونه‌رمه‌ندان سه‌رنج بدات و په‌نجه‌مۆریان له نیوان وشه و زاراه‌کانی هونه‌ری و ئه‌ده‌بی پیناسه‌بکات، شیوازناسییه.

له نیوان هه‌موو ئه‌و تایبه‌تمه‌ندیانه‌ی له ده‌قدا به‌رجه‌سته‌ن، ته‌نیا ئه‌وانه به تایبه‌تمه‌ندی شیوازناسی ده‌ناسرین که له پیکه‌پینانی شیوازدا به‌شدارن و به نیشانه‌کانی شیواز^۱ ناو ده‌بردرین. ئه‌و نیشانانه چ له ئاستی زمان و چ له ئاستی ئه‌ده‌ب و هزر ده‌بی دوویات بوونه‌وه‌یان پیه‌ دیار بیت، واته دیارده‌یه‌ک هه‌رچه‌ند ناوازه‌ بیت، ئه‌گه‌ر له سه‌رتاسه‌ری به‌ره‌می که‌سیک، یان چاخیک ته‌نیا جاریک، یان دوو جار به‌دی بکری‌ت، ئه‌مه دیارده‌یه‌کی شیوازی ناژمیردری‌ت. (شمیسا، ۱۳۷۵: ۹۹)

ئه‌وه‌ی به‌ره‌می ئه‌ده‌بی سه‌رده‌میک له به‌ره‌می ئه‌ده‌بی سه‌رده‌میک تر، یان ره‌وتیکی ئه‌ده‌بی له ره‌وته‌کانی تری ئه‌ده‌بی جیاواز ده‌کات، شیوازه. جیی ئاماژه‌یه‌ گۆرانی شیواز، ته‌نیا گۆرانی زمان و پاش و پیش کردنی که‌ره‌سته‌کانی زمانی نییه، به‌لکوو گۆرانی شیواز، گۆرانی هزر و روانگه‌ش ده‌گرته‌وه. له‌م وتاره‌دا، شیعری وه‌فایی له ئاستی زماندا لێكدانه‌وه‌ی له‌سه‌ر کراوه‌تا به‌شیک له تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی زمانی شیعری وه‌فایی بخری‌ته‌روو. جیی ئاماژه‌یه‌ به‌شیک له توێژه‌رانی شیوازناسی له ئه‌ده‌بی کوردیدا به‌هۆی دیتنه‌وه‌ی چهند تایبه‌تمه‌ندییه‌کی هاوبه‌ش له‌نیوان شیعری کلاسیکی فارسی و کوردی، تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی شیوازناسی شیعری کلاسیکی فارسی ده‌که‌نه‌ پیه‌وه‌یه‌ک بو پۆلینه‌ندی شیوازناسی شیعری کلاسیکی کوردی. ئه‌م چه‌شنه‌ خویندنه‌وه‌ ناته‌واوانه‌ ره‌نگه به‌هۆی کارتیکه‌ری ئه‌ده‌بی فارسی و چهند تایبه‌تمه‌ندییه‌کی هاوبه‌شی شیعری کلاسیکی کوردی و فارسی بیت، به‌لام بوونی چهند تایبه‌تمه‌ندییه‌کی هاوبه‌ش نابی بیته‌هۆی ئه‌وه که نکۆلی له سه‌ره‌خۆی ئه‌ده‌بی کوردی بکری‌ت.

۲- پێشینه‌ی لیکۆلینه‌وه

له ئه‌ده‌بی کوردیدا توێژینه‌وه له‌سه‌ر شیوازناسی زۆر که‌م کراوه و ئه‌و باب‌ه‌ته‌وه‌ک که‌لینیک له کتیبخانه‌ی کوردی هه‌نوکه هه‌ر ماوه‌ته‌وه. که‌می به‌ره‌می زانستی له‌سه‌ر شیوازناسی گه‌لێک کیشه و ره‌خنه‌ی ناته‌واوی له‌سه‌ر خویندنه‌وه و پۆلینه‌ندی شیعری کوردی لی‌که‌وتۆته‌وه؛ هه‌ر به‌م هۆیه‌شه‌یه‌که‌مین گرفت بو ئه‌نجامی لیکۆلینه‌وه له‌سه‌ر شیوازناسی، که‌می سه‌رچاوه‌ی

¹ Style Markers.

کوردییە، بۆیە توێژەرانی ئەو بوارە لە ئەدەبی کوردیدا بە ناچاری بۆ دیاری کردن و پیناسەیی شیوازی شیعری شاعیرانی هەر چاخیکی ئەدەبی پەنا دەبەنە بەر کتێبخانەکانی بیانی، بە تایبەت فارسی و عەرەبی.

توێژینەوهیەکی زانستی و تۆکمە که تایبەتمەندییەکانی شیوازی شیعری وهفایی دەربخات، ئەنجام نەدراوه. ڕەنگە ئەم توێژینەوه یە کەم هەول بیت لەسەر شیوازاناسی بەشیک لە ئاستەکانی زمانی شیعری وهفایی. ئەو لە حالیک دایە ئەو بەرھەمانەیی لەسەر لیکدانەوه و ساغ کردنەوهی شیعری وهفاییش نووسراون زۆر کەمن و بریتین لە: *دیوانی وهفایی* (ساغ کردنەوهی محەممەدعلی قەرەداغی)، *شەرح و لیکدانەوهی دیوانی وهفایی* (سەعید نەججاری)، *دیوانی وهفایی* (گرددوگۆ و بەراوردکاری سەید عوبەیدوللا ئەیوووبیانی مەرکەزی، ساغ کردنەوه و ئامادەکردنی عوسمان دەشتی). ئەو توێژینەوانەیی لەسەر شیوازاناسی بەشیک لە شاعیرانی کلاسیکی کوردی بە ئەنجام گەشتوون بریتین لە: *شیوازاناسی شیعری کلاسیکی کوردی* (حەمەنوری عومەر کاکێ)، *شیوازی شیعری جەزیری* (شەعبان چالی)، *شیوازی شیعری گۆران* (پەخشان علی ئەحمەد)، «*ڕەنگدانەوهی سەبکی عێراقی و هیندی*» (زەینەب جەلیل خەلیل)، *شیوازی لە شیعەرەکانی نالی دا* (ئیدریس عەبدووللا).

ئەو توێژینەوه نوێیانەیی وه ک نموونەییەکی بەپێز و لیکۆلینەوهیەکی زانستی که سنووری نیوان میژووی ئەدەب و شیوازاناسیان لە ئەدەبی کوردیدا دیاریکردووه و تەوهرەکانی شیوازاناسیان پیناسە کردووه؛ بریتین لە: «*شیوازاناسی و پێژەیی گۆرانی*: تایبەتمەندییە سەرەکییەکان» (سەجادی، ۱۳۹۵)؛ «*لیکدانەوهی شیوازاناسانەیی قوتابخانەکانی روانگە و کفری*؛ بە سەرنجدان بە شیعری شێرکۆ بیکەس و لەتیف هەلمەت» (سەجادی، ۱۳۹۶)؛ «*بەرایبە ک بۆ ناسینی شیوازی شیعری موکریانی*» (مەحمودزادە، ۱۳۹۵). بەشیک لەو لیکۆلینەوانەیی پێشتر ئەنجام دراوان، تەنیا میژووی ئەدەبین، بۆ نموونە، *ئەنجومەنی ئەدیبان*، نووسراوهی ئەمین فەیزی بەگ، بەلام لەم توێژینەوانەدا سنووری نیوان میژووی ئەدەبی و شیوازاناسی بەتەواوی دەرکەوتووه. لە میژووی ئەدەبیدا هەموو ئەو شاعیرانەیی کەم، یان زۆر شیعریان بووه، ناویان تۆمار کراوه؛ بەلام لە شیوازاناسیدا تەنیا باسی ئەو شاعیر، یان نووسەرانە دەکرێت که بەهۆی شیوازی تایبەت بەرھەمەکانیان لە هەموو کات خاوەن پێگەیی تایبەتن و تۆزی لەبەر چوونەوهیان لەسەر نانیشیت.

۳- پیناسەیی وشە و زاراوهی شیوازی

وشەیی «شیوازی» کوردی بەرامبەرە بە وشەیی «Style» ی ئینگلیزی و «اسلوب» ی عەرەبی و «سبک» لە فەرھەنگی فارسیدا. هەرکام لەم وشانە لە چۆنیەتی بەکارهاتنی، میژووی تایبەت بە خۆی هەیە. لە ئەدەبی کوردیدا تا نیووی سەدەیی بیستەم هەر وشەیی «اسلوب» ی عەرەبی بۆ ئەم

چه‌مکه به کارهاتووه، به‌لام دواتر وشه‌ی شیواز جیگه‌ی وشه‌ی «اسلوب» ی‌گرت‌وهه. له‌فه‌ره‌نگی هه‌نبانه‌بۆرینه‌ی هه‌ژاردا شیواز به‌واتای «شکل، تهرح، راهاتن» هاتووه (شه‌ره‌فکه‌ندی، ۱۳۸۱: ۵۰۲ ب ۲). له‌فه‌ره‌نگی کوردستانی گیوی موکریانیدا، شیواز به‌واتای «شکل، شهرم، ئه‌ده‌ب، ناکار و شیوه» هاتووه (موکریانی، ۲۰۰۰: ۶۵۳). ئه‌م وشه‌یه‌ سه‌رچاوه‌که‌ی «Stilus» ی‌لاتینییه و به‌واتای جوّره‌ ئامی‌ریک بووه‌ بۆ نووسین و هه‌لکه‌ندن له‌سه‌ر ته‌خته‌ی مۆم، دواتر ئه‌م وشه‌یه‌ بۆ شیوازی وتار به‌کارهاتووه؛ له‌ئه‌نجامدا شیواز به‌واتای شیوازی په‌یقی ئه‌ده‌بی خزاوه‌ته‌ ناو ئه‌ده‌ب. له‌سه‌ر واتا و چه‌مکی شیواز گه‌لێک پیناسه‌ی جوّراوجوّر له‌ ناو کتیب و لیکۆلینه‌وه‌کانی بواری شیوازاناسی خزاوه‌ته‌ روو. هۆی ئه‌و جوّراوجوّرییه‌ ئه‌وه‌یه‌ که‌ هه‌رکام له‌ سووچی‌که‌وه‌ روانیوانه‌ته‌ شیواز و له‌ واتایه‌کدا خواستووایه‌. (چالی، ۲۰۰۸: ۲۱؛ عومه‌ر کاک، ۲۰۰۸: ۱۳؛ عه‌لی ئه‌حمه‌د، ۲۰۰۹، ۱۳)

له‌ئه‌ده‌بیاتی کوردیدا یه‌که‌م جار به‌ شیوه‌ی فه‌رمی شیخ نوری شیخ سالح له‌سه‌ر پیناسه‌ی شیواز ده‌لێت: «ئوسلوب به‌و شیوه‌ تایبه‌تییه‌ی ده‌برین ده‌لێن که‌ نووسه‌ر، یان ئه‌دیبه‌ ئه‌وه‌ی له‌ میشکی دایه‌، ده‌ریده‌بریت، هه‌موو خه‌تیبێک مالیکی ته‌رزێکی تایبه‌تی ده‌برینه‌» (شیخ سالح، ۱۹۲۶: ۴، ت ۲). شیخ نوری پیناسه‌ی شیواز به‌ نووسه‌ر گری‌ ده‌دات و له‌ روانگه‌ی نووسه‌ره‌وه‌ شیواز تاوتووی ده‌کات. عه‌زیز گه‌ردی له‌سه‌ر پیناسه‌ی شیواز ده‌لێت: «شیوازی نووسین بریتییه‌ له‌و ری و شوین و ره‌نگ و روخساره‌ی نووسه‌ر له‌ نووسیندا هه‌یه‌تی. ئه‌ویش جوّری بیرکردنه‌وه‌ و هه‌ست و سوژ و دارشتنی وشه‌ و هه‌ر شتیکی دیکه‌ ده‌گرێته‌وه‌ که‌ په‌یه‌وه‌ندی به‌ نووسه‌ر و نووسینه‌وه‌ هه‌بیت» (گه‌ردی، ۱۹۷۹: ۹).

۴- میژووی چه‌که‌ره‌کردنی توێژینه‌وه‌ی شیواز

چه‌مکی شیواز، چه‌مکی کۆنه‌ و میژووی سه‌ره‌له‌دانی بۆ سه‌ره‌تاکانی میژووی توێژینه‌وه‌ی ئه‌ده‌بی له‌ئه‌وروپا ده‌گرێته‌وه‌. ئه‌م چه‌مکه‌ سه‌ره‌تا په‌یه‌ه‌ندییه‌کی به‌ شیعه‌وه‌ نه‌بووه‌ و وه‌کوو هونه‌ریک بۆ باشتر گه‌یاندنی په‌یامی وتار و قه‌ناعت هینان به‌ گوێگر ناسراوه‌. ئه‌م جوّره‌ خوێندنه‌وه‌یه‌ش یه‌که‌م جار له‌ ریتۆریکای ئه‌رستۆدا به‌رجه‌سته‌ بووه‌، به‌لام ده‌بی ئاماژه‌ به‌وه‌ش بکریت زۆر له‌ویش پیشتر هۆمیرۆس^۱ له‌ئیلیاد^۲دا ئاماژه‌ی به‌ شیواز و جیاوازی شیوازی شیعی شاعیران کردووه‌ (زرین کوب، ۱۳۷۲: ۱۹۰). ئه‌فلاتون ئاماژه‌ی به‌ شیواز کردووه‌ و به‌رای ئه‌و ئه‌گه‌ر واتایه‌ک بکه‌وێته‌ به‌رگیکی شیوا، شیوازیک دروست ده‌بیت، ده‌نا بابه‌ته‌ که‌ شیوازی نابیت؛ که‌ واته‌ به‌ رای ئه‌و هه‌ر وته‌یه‌ک، یان شیوازی هه‌یه‌، یان نییه‌تی (فرشیدورد، ۱۳۷۸، ۶۹۶).

^۱ Hómēros.

^۲ Iliad.

ئەرەستوو له کتیبی سیهه می ریتۆریکا دا له سەر پیناسه ی شیواز ده لیت: «نابئ ته نیا به وه به سه نده بکهین که چی ده لئین، به لکوو پیویسته ئه وهش بزانی که چۆنی ده لئین» (ملکی، ۱۳۷۱: ۱۹۵). به پیچه وانیه ی رای ئه فلاتوون، لای ئه رهستوو هر وته یه ک، یان نووسینیک شیوازیکی هه یه، جا ئه م شیوازه، یان چاکه، یان خراپ، یان لاوازه، یان به هیزه (فرشیدورد، ۱۳۷۸: ۶۹۶). ئه و بۆچوون و دابه شکرده هه وینی لیکۆلینه وه کانی ئه ده بی به تایبه ت ره وان بئیری و زمانه وانی سه ده کانی ناوه راست له ئه ورووپایه. هه ر له سه ر ره وتی یۆنانی کۆن شیواز دابه ش کرایه سه ر سی جۆری سه ره کی: ساده،^۱ مام ناوه ندی^۲ و به رز.^۳

میژووی سه ره له دانی لیکۆلینه وه له شیواز لای گه لانی ئه م ده قه ره به تایبه تی له بۆته ی زمانی عه ره بی په یوه سته به دوو هۆکاری سه ره کبیه؛ یه که م: قورئانی پیروژ که زانایانی ئایینی بۆ زیاتر لیکدانه وه هه ستیان به پیویستی لیکۆلینه وه له زمان و شیوازی قورئان کردوه. دووه م: بزوتنه وه ی وه رگێران که له سه رده می عه بباسیه کاندا ده ستی پی کرد و گه لانی ئه م ده قه ره به لیکۆلینه وه کانی ئه ده بی یونانی کۆن ئاشنا بوون، به تایبه تی دوا ی وه رگێرانی هونه ری شیعر و ریتۆریکای ئه رهستوو. هه ر به م جۆره دابه شکرده شیواز به شیوه یه کی گشتی به سی جۆری ساده، ناوه ندی و به رز، یان خراپ، ناوه ندی و باش له م ده قه ره دا باو بووه. (چالی، ۲۰۰۸: ۳۵)

۵- جۆره کانی شیواز

جیا له بابته تی قوتابخانه و ریبازه کانی لیکۆلینه وه بی، بابته تی لیکۆلینه وه له شیواز به سی جۆری سه ره کی دابه ش کراوه:

یه که م: شیوازی تاکه که س^۴

دووه م: شیوازی چاخ، یان قۆناغ^۵

سیهه م: شیوازی ئه ده بی^۶

۵-۱- شیوازی تاکه که س

له نیو توپژینه وه له به ره مه کانی هه ر قۆناغیک، تووشی شاعیر، یان نووسه ریک ده بین که به ره مه کانی به به راورد له گه ل به ره می هاوسه رده مه کانی جیاوازی هه بیته. له م جۆره به ره مه ماندا و پیرای دیارده و تایبه تمه ندیه گشتیه کانی هاوبه شی هزری، زمانی و ئه ده بی قۆناغ،

¹ Humilis Stylus.

² Mediocrus Stylus.

³ Gravis Stylus.

⁴ Individual Style.

⁵ Period Style.

⁶ Literary Style.

هه‌ندی تاییه‌تمه‌ندی دیکه وه بهر چاو ده که ون که تاییه‌تن به شاعیر، یان نووسه‌ریکی تاییه‌ت، بویه ده‌گوت‌ریت ئەم شاعیرانه شیوازیکی تاکه که سییان هه‌یه. له راستیدا واتای شیوا و راسته‌قینه‌ی شیوازاناسی، شیوازی تاکه که سییه. شیوازی تاکه که س وه کوو ره‌نگ له سه‌رتاپای تان‌وپۆی به‌ره‌می هونه‌رمه‌ند، یان شاعیردا ب‌لاوه. دیتنه‌وه‌ی تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی شیوازی تاکه که س له ئاسته‌مترین ئه‌رکه‌کانی شیوازاناسییه و ئه‌گه‌ری پروودانی هه‌له له‌م بواره‌دا زۆرت‌ره، بویه لیۆ ئیسپیتزیر^۱ گه‌یشتن به شیوازی تاکه که س به توانا و ئه‌زموون و باوه‌ری توپ‌ره‌گرئ ده‌دات. جیاوازییه‌کی میژووپی ئه‌ده‌ب له‌گه‌ل شیوازاناسی ئه‌وه‌یه، له میژووپی ئه‌ده‌بدا باسی هه‌موو ئه‌و که سانه ده‌کریت که کم، یان زۆر ده‌ستی شاعر و نووسینیان هه‌بووه، به‌لام له شیوازاناسیدا ته‌نیا باسی ئه‌و شاعیر، یان نووسه‌رانه ده‌کریت که به هۆی شیوازی تاییه‌تیان له هه‌موو سه‌رده‌می‌کدا به‌ره‌مه‌کانیان پله و پایه‌ی خۆی له ده‌ست نه‌داوه، واته‌ خاوه‌ن شیوازی نه‌مر و به‌رزن (شمیسا، ۱۳۷۵: ۷۴، ۷۶). لیکۆلینه‌وه له شیوازی تاکه که س ئه‌ورۆکه لایه‌نیکی کار و توپ‌زینه‌وه‌ی زانستی ده‌رووناسییه، به‌لام ئه‌و لیکۆلینه‌وه‌یه ته‌نیا بۆ هونه‌رمه‌ند و شاعیر که‌لکی نییه، به‌لکوو بۆ هه‌ر تاکیک، یان نه‌خۆشیکێ ده‌روونی به‌کار دیت. ده‌رووناسه‌کان له‌م بواره‌دا چه‌مکی ئادیۆلیکتیان^۲ بۆ ئاماژه‌کردن به زمانی تاییه‌تی که‌سیک داهیناوه، واته زمانی تاک، له راستیدا کاری شیوازاناسی گه‌یشتن به‌و ئادیۆلیکتیه‌یه. (علیمرادیان: ۱۳۷۹: ۱۰۵، ۱۰۶)

۵-۲- شیوازی چاخ یان قوناغ

کاتیک له به‌ره‌می سه‌رده‌میکی میژووپی له میژووپی ئه‌ده‌بی نه‌ته‌وه‌یه‌کی دیاریکراو ورد ده‌بینه‌وه له رووی واتا، زمان و ئه‌ده‌ب هه‌ست به بوونی لایه‌نی هاوبه‌ش له نیوان به‌ره‌مه‌کاندا ده‌که‌ین. ئەم لایه‌نه‌هاوبه‌شانه هه‌مان دیارده و تاییه‌تمه‌ندی و نۆرمی ئەم قوناغه‌یه، یان پێشاندهری شیوازی ئەم قوناغه‌یه. کاتی ئەم تاییه‌تمه‌ندییه‌هاوبه‌شانه ده‌گۆرین و تاییه‌تمه‌ندی دیکه شوپینان ده‌گره‌وه، قوناغیکێ نوێ دپته‌ ئاراوه، به‌لام گۆرانکارییه‌کان هیدی هیدی روو ده‌ده‌ن. بویه هه‌موو کات له نیوان شیوازی دوو سه‌رده‌م، شیوازیکی ناوه‌ندی که هه‌لگری هه‌ندی تاییه‌تمه‌ندی هه‌ر دوو قوناغه‌به‌دی ده‌کریت. (شمیسا، ۱۳۷۵: ۷۰)

۵-۳- شیوازی ئه‌ده‌بی

ئەم بابته‌جیا له شیوازاناسی له بۆته‌ی ره‌خنه‌ی ئه‌ده‌ب و تیۆری ئه‌ده‌بیدا باسی لی ده‌کریت. شیوازی ئه‌ده‌بی واتایه‌کی به‌رب‌لاوی هه‌یه و هه‌موو ئه‌ده‌بیات و جوهره‌کانی ئه‌ده‌بی ده‌گریتته‌ خۆی و جیاوازییه‌کانی له‌گه‌ل شیوازی ئاسایی و زانستی ده‌رده‌خات. (شمیسا، ۱۳۷۵: ۸۴)

¹ Leo Spitzer.

² Idiolect.

۶- قوتابخانه‌ی کرمانجی ناوه‌راست

له سه‌ده‌ی سێزده‌هه‌مدا، شۆرشێکی نوێ له ئاکامی کۆمه‌ڵێک هۆکاری سیاسی، فه‌رهه‌نگی و پرۆسنبیری له به‌ستینیکی تایبته که خاوه‌ن شه‌قلێکی دیار و جیاوازه له ئه‌ده‌بی کوردیدا سه‌ر هه‌لده‌تات. ئه‌و شۆرشه هۆی سه‌ره‌ه‌ل‌دانی قوتابخانه‌یه‌کی کلاسیکی شیعی بووه که له ئه‌ماره‌تی باباندا چه‌که‌ره‌ی کرد. میرانی بابان له مالباته ناسراوه‌کانی کوردستان، سه‌رده‌مانیک به سه‌ر ناوچه‌کانی به‌ربلاوی کوردستان حکومه‌تیان کردووه. له ساڵی ۱۷۸۴ی زاینیدا ئیبراهیم پاشای بابان، سلیمانی دامه‌زراند و به جیبی قه‌لاچۆلان، وه‌ک پایته‌ختی بابان ناساندی. هه‌بوونی رێژه‌یه‌کی زۆری قوتابخانه له سلیمانی ئه‌و شاره‌ی وه‌ک ناوه‌ندیکی زانستی ناساند. بێ‌گومان پیشک‌ه‌وتنی باری ئابووری، رامیاری، فه‌رهه‌نگی هۆی بردنه‌سه‌ری ئاستی زانیاری و ئه‌ده‌بی کۆمه‌لگا و به جۆریک وشیاریه‌کی گشتی لی‌که‌وته‌وه؛ بۆیه به هۆی سازکردنی رێژه‌یه‌کی زۆری مزگه‌وت و کردنه‌وه‌یان وه‌ک ناوه‌ندی خویندن و پرۆسنبیری، گۆرانکارییه‌کی بنه‌مایی به تایبته له ئه‌ده‌بی کوردیدا سه‌ری هه‌ل‌دا. به‌کورتی، له ئامیز گرتنی بوژ و زانیان و بووژاندنه‌وه‌ی زانست و زانیاری و بوونی دوو ته‌ریقه‌تی قادری و نه‌قشه‌بندی له هۆکاره سه‌ره‌کییه‌کانی پێگه‌یشتن و په‌ره‌سه‌ندنی قوتابخانه‌ی کرمانجی ناوه‌راست بووه. (ده‌شتی، ۲۰۱۳: ۳۵؛ سه‌جادی، ۱۳۹۶: ۱۷۶)

شیعی کرمانجی ناوه‌راست له سه‌ر ده‌ستی نالی و به زاری سۆرانی و کیشی عه‌رووزی به ناواخن و فۆرم و زمانی نوێ دیته‌رسکان و دوا‌ی رێبه‌رانیشی له به‌رده‌وامی ناکه‌ویته‌ و سنووری سلیمانی ده‌به‌زینیت. دوا‌ی پێشه‌وانی قوتابخانه‌ی کرمانجی ناوه‌راست ئه‌و شاعیرانه به به‌ره‌ی دووه‌می شاعیرانی کرمانجی ناوه‌راست ناسراون.

به‌ره‌ی دووه‌می شاعیرانی کرمانجی ناوه‌راست:

ناوچه‌ی سلیمانی: مه‌حوی، فایه‌ق، ئاه‌ی، فکری، بیخود، زیوه‌ر و هتد.

ناوچه‌ی گه‌رمیان: شیخ‌ره‌زا، سابیری، ئه‌سیری و هتد.

ناوچه‌ی کۆیه و سۆران: حاجی قادر، مه‌لای گه‌وره، ئه‌خته‌ر و هتد.

ناوچه‌ی سنه و ئه‌رده‌لان: سالمی سنه، مه‌جدی (مه‌لیکولکه‌لام) و هتد.

ناوچه‌ی موکریان: وه‌فایی، چه‌ریق، ئه‌ده‌ب و هتد.

۷- شیوازناسی شه‌میس

لیکۆلینه‌وه‌ی سێ ئاستی زمان، ئه‌ده‌ب و هزر به شیوازناسی شه‌میس ناسراوه. شه‌میس به مه‌به‌ستی خویندنه‌وه و شی کردنه‌وه‌ی هه‌ر ده‌قیکی ئه‌ده‌بی له‌و سێ ئاسته‌دا ده‌ق تاوتووی ده‌کات.

۷-۱- ناستی زمانیی

ناستی زمانیی بابه تیکی زور بهربلاوه و بویه له شیوازناسیدا ئەم ناسته به سئ لقی: دهنگناسی، وشه ناسی و رسته ناسی دابهش ده کریت.

۷-۱-۱- ناستی دهنگناسی، یان شیوازناسی دهنگه کان

ئەم ناسته که ناستی ئاوازی پئی ده گوتریت ئاور له دوو لایه نی دهق ده داته وه: لایه نی یه کهم: ئاوازی دهره وه، واته کیش، سه روا و پاش سه روا. لایه نی دووهه م: ئاوازی ناوه وه، واته رازه کانی جوانکاری بیژیه یی وه ک: هاوشیوه، دوویات و سه روا دار.

۷-۱-۲- ناستی دهنگناسی، یان شیوازناسی دهنگه کان

له م ناسته دا تیشک ده خرپته سه ر شیوه ی وشه بژی، به فراوانی هه ندی له وشه کان، وشه کللییه کان، وشه بیانیه کان، ئارکائیس م، وشه هاوواتا کان و هتد. جاری وایه هه ندی وشه له به ره می که سیکدا سه رنج راکیشه و ئەمه ده توانیت له دیاریکردنی شیوازی تاکه که سیدا یارمه تیده ر بیت.

۷-۱-۳- ناستی رسته یی یان شیوازناسی رسته

له م ناسته دا ئاور له رسته کان له رووی ته وه ره ی هاوونشین، کورت و دریزی، شیوه و شوینی جیگرتنی پاژه کانی رسته و جوړه کانی کردار ده درپته وه. (سه جادی، ۱۳۹۶: ۱۹۵؛ شمیس، ۱۳۷۵: ۱۶۱)

۸- ناستی زمانیی شیعری وهفایی

له و توپژینه وه په دا به پئی نه ریتی شیوازناسی شه میسا، شیعری وهفایی له ناستی زمانیدا لښکدانه وهی له سه ر کراوه و هه ول دراوه تایبه تمه ندیه کانی زمانیی شیعری وهفایی تا راده په ک له ناستی دهنگ و وشه شروقه بکریت و به شیک له دیارده کانیان بخرینه روو. ناستی زمانیی بابه ته یکی زور بهربلاوه و بویه له شیوازناسیدا به سئ لقی: دهنگناسی، وشه ناسی و رسته ناسی دابهش ده بیت. له م وتاره دا ته نیا ناستی دهنگ و وشه تاوتوی ده کریت.

۸-۱- ناستی دهنگ^۱

قۆلتیر^۲ ده لیت: «شیعر موسیقای رۆچی گه وره و هه ستیاره»، واته شاعیرانی ناسراو، دیارترین شهیدایانی موسیقان. شیعریش ده رخه ری لایه نی موسیقای زمانه (زرین کوب، ۱۳۷۹: ۴۷). له

¹ Musicac.

² Voltaire.

ئاستی دهنگدا که به ئاستی ئاوازی ناسراوه، ئاور له ههر دوو لایه‌نی شیعر، واته ئاوازی ناوه‌وه و ئاوازی ده‌روه‌وه ده‌دریته‌وه. ئاواز، به‌شیک له پیکهاته‌ی جوانیناسی و ره‌گه‌زه بنه‌ره‌تییه‌کانی شیعره. له راستیدا، شیعر ئاخاوتنیکی ئاوازییه و ههستی خوینهر ده‌بزویتی. شیعر به بی ئاواز نه‌بووه، جاچ ئاوازی ده‌روه‌وه بی، یان ئاوازی ناوه‌وه. لیکۆله‌ران ئاوازی شیعر به خالی جیاکه‌روه‌وی نیوان شیعر و په‌خشان (جیا له په‌خشان سهروادار) ده‌ستنیشان ده‌کن.

ئاوازی ده‌روه‌وی شیعر ئه‌و لایه‌نانه‌ی شیعر ده‌گریته‌وه که ئهرکی ریک‌خستنی رووکاری ده‌روه‌وی شیعر له‌خۆ ده‌گرن و بریتین له: کیش، سه‌روا و پاش سه‌روا. ئاوازی ناوه‌وه‌ی شیعر که ریتمی ناوه‌وه‌ی شیعر پیک ده‌هینیت، لایه‌نیکی گرنگی شیعره و له‌گه‌ل ئاوازی ده‌روه‌وی شیعر، ئاوازی گشتی شیعر ده‌خولقینن. ئاوازی ناوه‌وه‌ی شیعر بریتیه له: رازه‌کانی جوانکاری بی‌ژه‌یی وه‌ک: هاوشیوه، سه‌روادار، دوویات و پاش و پیش خستنی وشه و به‌کاره‌ینانی هه‌ندیک له که‌ره‌سته‌زمانیه‌کان، به‌جۆرێک که بری جار له کیش کاریگه‌رتن. ئاوازی ناوه‌وه‌ی شیعر، زۆر جار زمانی شیعر و ئاستی داهینان و پله‌ی به‌راوردی نیوان شاعیران ده‌رده‌خات. (عومه‌ر مسته‌فا، ۲۰۰۹: ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۳۰؛ شمیس، ۱۳۷۵: ۱۵۳)

له‌م وتاره‌دا به‌هۆی به‌ربلاوی ئاستی زمانی، ته‌نیا ئاستی ده‌نگ و به‌تایبه‌ت ئاوازی ده‌روه‌وه وه‌ک کیش، پاش سه‌روا و به‌شیک له تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی سه‌روای ناوه‌وه‌ شروقه‌ ده‌کری. له ئاستی وشه‌دا، وشه‌ بیانیه‌کان و وشه‌ کللییه‌کان که وه‌ک دیارده‌یه‌کی شیوازی شیعر و ه‌فایی و تاییه‌تمه‌ندییه‌کی زه‌قی قوتابخانه‌ی کرمانجی ناوه‌راست ناسراوه، شروقه‌ ده‌کریت.

۸-۱-۱- لیکدانه‌وه‌ی کیش له شیعر و ه‌فایی‌دا

ههر له کۆنه‌وه ئه‌ده‌ب به‌ شیوازیکی گشتی به‌ سه‌ر دوو لق دابه‌ش کراوه: یه‌که‌م: شیعر؛ دووه‌م: په‌خشان. ئه‌و تاییه‌تمه‌ندییه‌ی ئه‌و دوو لقه‌ لیک جیا ده‌کاته‌وه، کیشه. کیش، وه‌ک تاییه‌تمه‌ندی و توخمی سه‌ره‌کی شیعر ناسراوه. له شیعر کوردیدا دوو جۆره کیش به‌ کارهاتوون. یه‌که‌م: کیشی بره‌گی، یان خۆمالی که بناغه‌ی سه‌ره‌کی کیشی شیعر کوردی بووه، بۆیه‌ش به‌ کیشی خۆمالی ناسراوه که هه‌لقولای بنچینه‌ی ئه‌ده‌بی کوردی بووه. دووه‌م: کیشی عه‌رووزی عه‌ره‌بی که له ریگه‌ی وێژه‌ی فارسییه‌وه هاتووه‌ته‌ ناو شیعر کوردی و پشت به‌ کورت و درێژی بره‌گه‌کان ده‌به‌ستیت. له شیعر کلاسیکی کوردیدا، کیشی عه‌رووزی پێوانه‌یه‌کی هونه‌رییه که دیری شیعر پێ ده‌پوریت تا ریکی و دروستی شیعر ده‌رکه‌ویت. یه‌که‌م جار کیشی عه‌رووزی عه‌ره‌بی له لایه‌ن خه‌لیلی کوری ئه‌حمه‌دی فه‌راهیدی دانراوه و پاشان له ریگه‌ی شیعر فارسییه‌وه هاتووه‌ته‌ ناو شیعر کوردی. شاعیرانی کرمانجی ناوه‌راست به‌ شیوه‌یه‌کی فه‌رمی کیشی بره‌گی که وه‌ک بنه‌مای کیشی شیعر قوتابخانه‌ی گۆرانی ناسراوه، وه‌لاناوه و کیشی عه‌رووزیان

به کارهینا. به پێی ئەو قسهیهی شیخ نووری، شاعیرانی کورد کیشی عهرووزیان وه ک شتیکی نوێ وه گرتهوه و له هۆنینهوهی شیعری کوردیدا تهنیا ئەو کیشه عهرووزیانیهان به کار هیناوه که له گهڵ سروشتی زمانی کوردیدا گونجاوه. ئەو هه لۆیستهش ئەوه ناگهیهنیت که شاعیرانی کورد کیشه کانیاں وه کوو خۆیان وه گرتهبیت، به لکوو ئال و گۆریان تیدا پیک هینان؛ به چه شنیک که له گهڵ سیستمی دهنگی زمانی کوردی ده گونجین؛ به تایبته ئەو کیشانهی له یهک جوړ پیک هاتوون و له دروست کردنی نیوه دپریکدا چهند جار دووپات ده بنهوه؛ بۆ نمونه، له کیشه کانی: هه زه ج، ره مه ل، ره جه ز، موته قاریب، به لام چهند کیشیکی وه ک موزاریع و خه فیف به رپژهیه کی که متر به کار هاتوون. له ناو کیشه کانی عهرووزیدا، کیشی هه زه ج و ره مه ل، به تایبته کیشی هه زه ج زۆتر له شیعری شاعیرانی کلاسیکدا رهنگی داوه تهوه. (عهلی ئەحمده، ۲۰۰۹: ۵۷)

کهواته کیشی هه زه ج کیشیکی سووک و به ئاوازه، بۆیه له کیشه هه ر باوه کانی شیعری کلاسیکی کوردیهه؛ رهنگه هۆی باو بوونیشی ئەوه بێ که زیاتر له گهڵ تایبهتمهندی دهنگی زمانی کوردیدا ده گونجیت (گهردی، ۱۹۹۹: ۱۳۸). خو ش ئاوازترینی کیشه کانی عهرووزی، کیشی ره مه ل، به تایبته ره مه لی مه خبوونه. له دیوانی شاعیرانی فارسیدا کیشی ره مه ل خو ش ئاوازترین کیشی شیعری ناسراوه؛ به تایبته له شیعری شاعیرانیکی وه ک حافز و مه ولانادا. (مسته فاهه سوول، ۱۹۹۰: ۱۴۵)

داهینان و چه شکاندنی وهفایی له کیشی شیعریدا، شاره زایانی ئەم بواره ی له ده ستنیشان کردنی کیشی هیندیک له شیعره کانی تووشی گرفت کردوه. هه چه ند زیاتری کیشه کانی شیعری وهفایی درپژن و له هه شت ته فعیله پیک هاتوون، به لام جوړی کیشه کان سووک و خیران، واته خوینەر له کاتی خویندنه وه دا تووشی وه ستان و پچران نابیت؛ به جوړیک رهوانی له کیشی شیعره کانیدا هه ست پێ کراوه؛ وه ک کیشی هه زه ج و ره مه ل. وهفایی زیاتر ئەو کیشانهی به کار هیناوه که له نیو شاعیرانی کورد و فارسدا باو بووه؛ وه ک هه زه ج، ره مه ل و ره جه ز. لای شاعیره نوپخوازه کانی کوردیش ئەو شاعرانهی له سه ر کیشی عهرووزین، زیاتر کیشی هه زه ج و ره مه ل. بۆ نمونه، له شیعری گۆراندا کیشی هه زه ج به هۆی ئەوهی کیشیکی سووک و ئاوازییه پلهی یه که می هه یه.

وهفایی به دوو کیشی عهرووزی عه ره بی و کیشی برگه بی شیعری هۆنیوه تهوه. له هۆنینهوهی شیعردا له سه ر کیشی عهرووزی تهنیا له کیشی ده گمه ن و نه ناسراو نه پرینگاوه تهوه و کاتی تاوتوویی کیشی شیعری له دیوانی وهفایی هه ست به و تایبهتمهندییهی کیشی عهرووزی و رهنگاوه رنگیهی ده کریت. تایبهتمهندییه کی تری کیشی شیعری له دیوانی وهفایی دا، کیشی

برگه‌یی، یان خۆمالییه. له هۆنراوه‌ی برگه‌ییدا پایه‌ی کیش، ژماره‌ی برگه‌ی باله‌کانه، وه‌ک هۆنراوه‌ی فۆلکلۆری کوردی که بیست برگه‌ی چوار به‌شیه. کیشی برگه‌یی، جۆریک کیشی شیعییه که چۆنیه‌تی برگه‌کانی شیعر، واته «کورت، درێژ و کیشراو» ره‌چاو ناکریت و ته‌نیا ژماره‌ی برگه‌کان، کیشی شیعر، یان هۆنراوه‌ی پیک ده‌هینن. به‌م بۆنه‌وه بری جار به کیشی ژماره‌بیش ناسراوه. به‌م پینیه شیعر و هۆنراوه‌ی برگه‌یی به: ۷ برگه‌یی، ۸ برگه‌یی، ۱۰ برگه‌یی، ۱۲ برگه‌یی و هتد، پۆلین ده‌کریت. له کیشی برگه‌یی، یان خۆمالییدا وه‌فایی له سه‌ر کیشه‌کانی: ۱۰، ۱۲، ۱۴، ۱۶ برگه‌یی شیعی داناهه. بۆ زانیاری زیاتر له سه‌ر کیشیه‌کانی شیعی وه‌فایی له‌و خشته‌ی دا جۆره‌کانی کیشی عه‌رووزی و برگه‌یی به‌پیی پله‌ پۆلینکراون:

پله	کیش	شیعر	بأل
۱	مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن ^۱	۳۹	۹۶۴
۲	فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن ^۲	۲۷	۶۸۰
۳	مفعول مفاعیل مفاعیل فاعلن ^۳	۲۸	۶۲۹
۴	مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن ^۴	۳	۱۶۶
۵	۱۴ برگه‌یی	۴	۱۳۶
۶	۱۶ برگه‌یی	۴	۱۳۲
۷	مفاعیلن مفاعیلن فاعلن ^۵	۷	۱۲۸
۸	فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن ^۶	۷	۱۰۶
۹	مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن ^۷	۲	۱۰۴
۱۰	مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن ^۸	۱	۷۰
۱۱	۱۲ برگه‌یی	۲	۶۴
۱۲	۱۰ برگه‌یی	۲	۵۸
۱۳	فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن ^۹	۱	۲۲

^۱ کیشی هه‌زه‌جی هه‌شتی سالم.

^۲ کیشی ره‌مه‌لی هه‌شتی مه‌حزووف.

^۳ کیشی هه‌زه‌جی هه‌شتی ئه‌خره‌بی مه‌کفووفی مه‌حزووف.

^۴ کیشی ره‌جه‌زی هه‌شتی سالم.

^۵ کیشی هه‌زه‌جی شه‌شی مه‌حزووف.

^۶ کیشی ره‌مه‌لی هه‌شتی مه‌خبوونی مه‌حزووف.

^۷ کیشی موزاریعی هه‌شتی ئه‌خره‌ب.

^۸ کیشی موزاریعی هه‌شتی ئه‌خره‌بی مه‌کفووفی مه‌حزووف.

^۹ کیشی ره‌مه‌لی هه‌شتی سالم.

۱۴	مفاعن فعلاتن مفاعن فعلم ^۱	۱	۱۸
۱۵	مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن ^۲	۱	۱۸
۱۶	مفتعلن مفتعلن فاعلم ^۳	۱	۱۶
۱۷	فعلاتن فعلاتن فعلم ^۴	۱	۱۶

۸-۱-۲- تاوتویی پاش‌سه‌روا و سه‌روای ناوه‌وه

له لیكدانه‌وه‌ی شیعی زۆریه‌ی شاعیرانی کلاسیکی فارسی ده‌رده‌که‌وێت که خۆشترین و دلگرتیرینی شیعر ئه‌وانه‌ن که پاش‌سه‌روایان هه‌یه. به واتایه‌کی تر، له هه‌ر شیعی‌یک که ئاوازی شیعی تیدا زه‌ق بووه، سه‌رنجی شاعیر به گونجانی پاش‌سه‌روا زیاتر ده‌رده‌که‌وێت. له پیناسه‌ی پاش‌سه‌روادا هاتوووه: وشه‌یه‌ک، یان چه‌ند وشه‌ که له دوای سه‌روای شیعردا به یه‌ک واتا له ته‌واو دێره‌ جووته‌کانی شیعی‌یدا دووپات ده‌بیته‌وه (وحیدیان کامیار، ۱۳۷۲: ۱۱۶؛ انوشه، ۱۳۷۶: ۶۲۷). له به‌شیکێ تری سه‌رچاوه‌کانی ئه‌ده‌بیدا به وشه، یان ده‌سته‌واژه‌یه‌ک که له دوای سه‌روای شیعر به یه‌ک واتا له ته‌واوی دێره‌ جووته‌کاندا دووپات ده‌بیته‌وه، پاش‌سه‌روا ده‌لێن. پاش‌سه‌روا، له پیکه‌پینانی ئاوازی ده‌ره‌وه‌ی شیعردا رۆلی سه‌ره‌کی هه‌یه و ده‌کرێ بگوترێ: پاش‌سه‌روا ته‌واو‌که‌ری رۆلی سه‌روای له ئاوازی شیعی‌یدا هه‌یه (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۵: ۱۳۸). له فه‌ره‌ه‌نگنامه‌ی ئه‌ده‌بی فارسی‌دا به‌و جوهره‌ پاش‌سه‌روا پیناسه‌ کراوه: «پاش‌سه‌روا وشه‌یه‌ک، یان چه‌ند وشه‌یه‌ که له دوای سه‌روای شیعر به یه‌ک واتا له دێره‌ جووته‌کانی شیعردا به یه‌ک جوهره‌ دووپات ده‌بیته‌وه» (انوشه، ۱۳۷۶: ۶۲۷). به‌وته‌ی شه‌میسا «به وشه‌یه‌ک، یان چه‌ند وشه‌ که له دوایی هه‌ر بالیکێ شیعی‌ی رینگ وه‌ک یه‌ک و دوای سه‌روا دووپات ده‌بنه‌وه، پاش‌سه‌روا ده‌لێن» (شمیسا، ۱۳۸۶: ۱۰۱).

شه‌فیعی که‌دکه‌نی ئاماژه‌ به‌و تاییه‌تمه‌ندییه‌ ده‌کات که هه‌شتا له سه‌دی غه‌زه‌له‌ باشه‌کانی ئه‌ده‌بی فارسی پاش‌سه‌روایان هه‌یه. هه‌روه‌ها له سه‌ر ئه‌و باوه‌ره‌شه‌ که غه‌زه‌لی بی پاش‌سه‌روا زۆر ئاسته‌مه‌ سه‌رکه‌وتوو بیت. که‌دکه‌نی پاش‌سه‌روا وه‌ک تاییه‌تمه‌ندییه‌کی شیعی کلاسیکی فارسی و داهه‌پینانیکێ ئیرانی پیناسه‌ی ده‌کات (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۵: ۱۲۴). جوهره‌کانی پاش‌سه‌روا له شیعردا بریتین له: پاش‌سه‌روای کار، پاش‌سه‌روای رسته، پاش‌سه‌روای جیناوه، پاش‌سه‌روای ناو، پاش‌سه‌روای ئاوه‌لکار، پاش‌سه‌روای پیت، پاش‌سه‌روای پاشگر. پاش‌سه‌روا

^۱ کیشی موخته‌سی هه‌شتی مه‌خبوونی مه‌رزوف.

^۲ کیشی هه‌زه‌جی هه‌شتی ئه‌خره‌ب.

^۳ کیشی سه‌ریعی مه‌توی مه‌کشوف.

^۴ خه‌فیفی شه‌شی مه‌خبوون.

تایبه‌تمه‌ندییه کی شیعی فارسییه که له شیعی زمانه کانی تری دونیا که‌متر بینراوه. له شیعی نه‌ته‌وه کانی دیکه‌ی دونیا بۆ نموونه، فه‌ره‌نسی و ئینگلیزی پاش‌سه‌روا وه‌ک توخمیکی شیعی نه‌ناسراوه. له شیعی تورکی تا پیش له سه‌ده‌ی سیزده‌هه‌م پاش‌سه‌روا میژوووه کی نییه و روونه له ئە‌ده‌بی فارسییه‌وه هاتوو‌ته ناو شیعی تورکی و وه‌ک توخمیکی شیعی تورکی ناسراوه. له شیعی عه‌ره‌بیشدا میژوووی سه‌ره‌ل‌دانی روون نییه و ته‌نیا له شیعی هاوچه‌رخ‌ی عه‌ره‌بیدا جوړیک پاش‌سه‌روا هه‌یه. (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۵: ۱۲۵)

له شیعی کوردیدا له ژیر کارتیکه‌ری شیعی فارسی، پاش‌سه‌روا به شیوازیکی سروشتی تیکه‌لاوی شیعی کلاسیک بووه و زۆربه‌ی شاعیرانی کورد به لیهاتوووی له هۆنینه‌وه‌ی شیعی‌دا که‌لکیان له پاش‌سه‌روا وه‌رگرتوووه. ئە‌وه‌ی له خویندنه‌وه‌ی پاش‌سه‌روادا وه‌ک توخمیکی پیکه‌ینه‌ری ئاوازی شیعی له شیعی وه‌فاییدا پی‌گه‌یشتووین؛ ئە‌ویه که وه‌فایی بایه‌خی ئە‌ده‌بی پاش‌سه‌روا و رۆلی ئە‌ده‌بی له شیعی‌دا ناسیوه. به‌پیی تاوتووی ئە‌و دیارده‌یه و ئاستی به‌کاره‌ینانی ده‌کریت پاش‌سه‌روا وه‌ک تایبه‌تمه‌ندییه کی شیعی و دیارده‌یه کی شیوازی شیعی وه‌فایی بژمیردیت.

هۆکاری سه‌ره‌کیی که‌لک‌وه‌رگرتن له پاش‌سه‌روا به‌رزکردنه‌وه‌ی ئاستی ئاوازی ده‌ره‌وه‌ی شیعه. پاش‌سه‌روا وه‌ک رازه‌یه کی دووپات ده‌ناسریت و دووپاتی ریک‌وپیکی وشه و پیتی هاو‌فۆرم و هاوده‌نگ زیاتر ده‌برپی جوانی و رازاوه‌بی بیستنییه و کارتیکه‌ری ئاوازی شیعی به‌هیتز ده‌کات. وه‌فایی ده‌سه‌لاتیکی ته‌واوی به سه‌ر ئە‌ده‌بی فارسی‌دا بووه و ئاگاداری رۆلی ئە‌ده‌بی و ئاوازی پاش‌سه‌روا و کارتیکه‌ری له سه‌ر به‌رزکردنه‌وه‌ی بایه‌خی ئە‌ده‌بی شیعی بووه؛ بۆیه به شیوه‌یه کی پسپۆری له شیعه‌کانیدا پاش‌سه‌روای به‌کار هیناوه. وه‌فایی به‌رێژه‌ی شاعیرانیکی وه‌ک نالی و سالم له شیعه‌کانیدا پاش‌سه‌روای به‌کار نه‌هیناوه، به‌لام له کۆی ۱۲۲ غه‌زهل و قه‌سیده‌ی دیوانی وه‌فایی ۵۳ یان پاش‌سه‌روایان هه‌یه. ئە‌و رێژه‌یه‌ی سوود وه‌رگرتن له پاش‌سه‌روا سه‌لمینه‌ری ئە‌و راستیه‌یه وه‌فایی چه‌نده‌گرنگی به رۆلی ئاوازی پاش‌سه‌روا له پیکه‌ینانی ئاوازی ده‌ره‌وه‌ی شیعی داوه.

له دیوانی وه‌فایی دا ره‌نگدانه‌وه‌ی پاش‌سه‌روا و جوژه‌کانی به تایبه‌ت له به‌شی غه‌زه‌له‌کانیدا که لپورپژ له سۆز و هه‌سته، پاش‌سه‌روا ئە‌و وروژه‌ رۆحیه‌ تووشی هه‌لچوون ده‌کات و له ئە‌نجامدا ئاوازی شیعی پی‌کامل ده‌بیت و چرکه‌ساته‌کانی شاعیرانه‌ی شیعی وه‌فایی له‌گه‌ل پاش‌سه‌روا به‌تروپکی ئاوازی ده‌گات. هه‌رچه‌ند زۆر جار به لیکدانه‌وه‌یه کی رووکه‌شی وا بیر ده‌کریته‌وه پاش‌سه‌روا، هینان و هه‌لبژاردنی وشه، یان ده‌سته‌واژه‌یه که ئازادی هزر و هه‌ستی خه‌یالووی به‌رته‌سک ده‌کات و شاعیر تا دواپی شیعی واتایه کی دووپات کراو به‌کار ده‌هینیت، به‌لام شاعیری

وریا بۆ یه‌کیه‌تی هزر، ئافرانندی واتا و ناواخنی نوێ له پانتایی هزردا له پاش‌سه‌روا که‌لک وه‌رده‌گریت. به‌کورتی، پاش‌سه‌روا هۆی خۆش ئاوازی شیعه و وه‌ک ئالقه‌ی په‌یوه‌ندی دیره‌کانی شیعی و خولقی‌نه‌ری وینه‌ی خه‌یال‌لوی له شیعردا ناسراوه. له راستیدا ناسراوترین غه‌زه‌له‌کانی وه‌فایی به پاش‌سه‌روا رازاونه‌ته‌وه. له دیوانی وه‌فاییدا، پاش‌سه‌روا له جۆری «کار» پله‌ی یه‌که‌می هه‌یه. ئەو کارانه‌ی وه‌ک پاش‌سه‌روا له شیعی وه‌فاییدا به‌کار هاتوون بریتین له: ده‌با، شکا، ده‌کا، هینا، نه‌هات، گرت، کرد، بم، نه‌بوو، بوو، مه‌فه‌رموو، مه‌ده، مه‌که، بکه‌وه، نییه، بی، دینی، رۆیی.

۸-۱-۲-۱- چه‌ند نمونه‌یه‌ک له جۆره‌کانی پاش‌سه‌روا

پاش‌سه‌روا له جۆری کار:

هه‌ر که‌ دی جه‌ننه‌ت به‌ روودا زولفی پرتابی شکا

تاری سونبول، حورمه‌تی گۆل، به‌رگی سیرابی شکا
(وه‌فایی، ۱۳۸۹: ۳۷)

غه‌مه‌ده‌ی زولفم به‌ غه‌مه‌ی چاوی چه‌یرانم ده‌کا

به‌سته‌یی داوم خه‌ده‌نگی تیره‌بارانم ده‌کا
(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۳۹)

پاش‌سه‌روا له جۆری جیناو:

له‌و رۆژه‌وه‌ دوور بۆته‌وه‌ سایه‌ت له‌سه‌ری من

سووتاو له‌ تاوت هه‌موو جان و جگه‌ری من
(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۱۶۱)

عه‌زیم رۆحی شیرینم له‌ من بۆچی که‌ناری تو؟

وه‌ره‌ سه‌ر هه‌ر دوو چاوی من که‌ سه‌روی جۆبیری تو
(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۱۹۳)

پاش‌سه‌روا له جۆری ناو:

شه‌و له‌ خه‌ودا من چرا بووم دل چرا بوو جان چراغ

ئه‌ی له‌به‌ر عه‌یشی شه‌وی دی جان چرا جانان چراغ
(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۸۷)

پاش‌سه‌روا له جۆری رسته:

ئه‌ی دل وه‌ره‌ هۆشیار ببه، هه‌ذا طریق العاشقین

مه‌حوی جه‌مالی یار ببه، هه‌ذا طریق العاشقین
(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۱۷۵)

سووتام به‌ نازی فیرقه‌تی، ساقی که‌ره‌م که‌ شه‌ربه‌تی

وه‌ک قه‌قنه‌س ئاورم که‌وته‌ تی، یا غه‌وسی سانی هیممه‌تی
(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۳۱۷)

پاش سه‌روا له جوړی ئاوه‌لکار:

سه‌رابستان خه‌رابستانه ئیمـرؤ

به‌هاری عه‌بشی مه زستانه ئیمـرؤ...

(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۲۰۰)

۸-۱-۲-۲-رؤلی پاش سه‌روا له شیعردا و هه‌لسه‌نگاندنی چهند تایبه‌تمه‌ندییه‌کی

ئه‌لف: ئافراندنی یه‌کیه‌تیی نیوان خوینەر و شاعیر

کاتیکی خوینەر له خویندنه‌وه‌ی شیعیریک دوا‌ی یه‌ک دیر، یان ده‌سته‌واژه له پیگه‌یه‌کی تایبه‌تدا، وشه، یان ده‌سته‌واژه‌یه‌ک گومان بکات، ناراسته‌وخۆ خۆی له‌گه‌ل شاعیر له ئافراندنی شیعردا به‌هاوبه‌ش ده‌زانیت و چیژیکی زۆرتر له شاعر وهرده‌گریت. له‌و دۆخه‌دا خوینەر له ناو رووداودایه و شیعیر کارتیکه‌ری زیاتری له سه‌ر هه‌ستی ده‌بیت. هه‌رچی پاش سه‌روا دریزتر بیت، یه‌کیه‌تی و هاوئا‌هه‌نگی نیوان شاعیر و خوینەر زیاتر خۆ ده‌نوینیت. له دیوانی وه‌فاییدا ته‌نیا دوو پاش سه‌روای دریز هه‌یه. بۆ نموونه:

ئه‌ی دل وه‌ره هۆشیار ببه، هذا طریق العاشقین

مه‌حوی جه‌مائی یار ببه، هذا طریق العاشقین

(هه‌مان، ۱۳۸۹: ۱۷۵)

له‌و غه‌زه‌له‌دا به‌هۆی بوونی پاش سه‌روای دریز، ناراسته‌وخۆ خوینەر له‌گه‌ل شاعیر له ئافراندنی شیعردا خۆی به‌هاوبه‌ش ده‌زانیت و چیژیکی زیاتر له شاعر وهرده‌گریت.

بئ: هاوئا‌هه‌نگی پاش سه‌روا له‌گه‌ل بابته و ناواخنی شیعیری

هاوئا‌هه‌نگی پاش سه‌روا و بابته‌تی شیعیری له‌و خاله‌دایه که سه‌رنجی شاعیرانی هه‌لکه‌وتووی بۆ لای خۆی راکیشاوه، واته شاعیر له هه‌لبژاردنی پاش سه‌روا به‌هاوتایی بابته و گونجاوی ناواخن و بابته، سه‌رنجی زیاتر ده‌دات. له زۆربه‌ی شیعه‌کانی وه‌فاییدا هاوئا‌هه‌نگی پاش سه‌روا له‌گه‌ل بابته‌تی شیعیری ده‌بندریت و وه‌فایی هه‌ستی خه‌یالۆی به‌ستراو به‌پاراستنی هاوتایی و هاویریزه‌یی پاش سه‌روا له‌گه‌ل بابته‌تی شیعیری کردووه. بۆ نموونه:

قه‌د گۆل و پروو گۆل و ده‌رمانی گۆله

راسته ئه‌مرؤ گۆله خه‌رمانی گۆله

تا به‌تای زولفی که شیواوه به‌پروو

سونبولستانی گۆلستانی گۆله

رؤژ به‌ده‌رناکه‌وی تا سوبحی عوزار هه‌لنه‌یی شه و که له گریانی گول‌ه
 بو دلی شیفته بوچی بگریم؟ به‌سته‌یی چاو و زه‌نه‌خدانی گول‌ه
 زولفی تورکانه له‌سهر عاریزی یار نه‌وه چه‌تری سهری سولتانی گول‌ه
 روو به میحرابی برو په‌رچه‌می خاو کافری تازه موسولمانی گول‌ه
 عه‌تری خنده‌ی گولی باغانه که دی یا هه‌ناسه‌ی ده‌می خندانی گول‌ه؟
 غولغوله‌ی شورى وه‌فایی که ده‌لیی بولبولی گوشه‌یی بوستانی گول‌ه
 (هه‌مان، ۱۳۸۹: ۲۳۷)

له و غه‌زه‌له‌دا وه‌فایی له وه‌سفی جوانی دل‌به‌ر و سه‌لماندنی نه‌و تایبه‌تمه‌ندییه‌ی دل‌به‌ر
 پاش‌سهروای «گول»ی به‌کاره‌یناوه. پاش‌سهروای «گول» گونجاوی له‌گه‌ل ویناکردنی جوانی
 دل‌به‌ر و هاوتایی بابه‌ت و ناواخنی شیعه‌که هه‌یه.

پی: داپوشینی که موکورتی و ناته‌واوی سهروا
 رولیک‌کی دیکه‌ی پاش‌سهروا له شیعردا، داپوشینی خه‌وش و ناته‌واوی سهروا به واتایه‌کی تر،
 دووپاتی وشه‌یه‌ک به ناوی پاش‌سهروا له ته‌واوی باله‌کانی شیعردا، هو‌ی داپوشینی به‌شیک له
 که موکورتی و ناته‌واوییه‌کانی سهروا به. یه‌کیک له خه‌وشه‌کانی سهروا له شیعردا به تایبه‌ت له
 غه‌زه‌له‌دا دووپاتی سهروا به. بوونی پاش‌سهروا له شیعردا دووپاتی سهروا له خوینهر شاراه ده‌کات
 و هو‌ی داپوشینی نه‌و جوړه خه‌وشه‌ی سهروا به. نه‌و خه‌وشه، واته دووپاتی سهروا له شیعری
 شاعیرانی هه‌لکه‌وتووشدا وه‌به‌ر چاو دیت. بو نمونه، له و شیعه‌ی وه‌فاییدا به هو‌ی بوونی پاش-
 سهروا، دووپاتی سهروای «گریان» له زه‌ینی وریای خوینهر داپوشراوه. بو نمونه، له و غه‌زه‌له‌دا که
 ته‌نیا ئامازه به دپری سهره‌تا و نه‌و دپرانه‌ی که وشه‌ی «گریان» سهروا به، هاتووه، به‌لام به هو‌ی
 پاش‌سهروا نه‌و خه‌وشه نادیاره.

غه‌مزده‌ی خوتم، نیشانه‌ی تیری موژگانم مه‌که
 عاشقی رووتم عه‌زیزم! تیره بارانم مه‌که
 به‌س دل‌م بشکینه به‌م نه‌برویه بو ماچی دهمت
 مهمده به‌ر تیغ و له‌سهر هیچی له گریانم مه‌که
 دل به من ناکا له به‌ر ئاوری ده‌روونم دینه‌جوش
 تو که سووتانت نه‌دیوه، مه‌نعی گریانم مه‌که

حه قیه تی بهو چاوه کالانه که تالانم ده کات تیفلی نادانم له سه ر ماچیک له گریانم مه که (هه مان، ۱۳۸۹: ۲۳۳)

لهو غه زه له شدا که ته نیا ئامازه به دیری سه ره تای کراوه، دوو جار سه روای «نه زهر» دوو پات بووته وه، به لام به هۆی پاش سه روای «دینی» ئه و خه وشه ی سه روا له و شیعره دا نادیاره:

یارم که قه دی به رزی سه د نه خلی شه جهر دینی

په روینی شه که ره بندی سه د رشته گوهر دینی (هه مان، ۱۳۸۹: ۳۳۳)

۸-۱-۲-۳- تاوتویی سه روای ناوه وه و جوړه کانی

تایه تمه ندیه کی شیوازی شیعی وه فایی، په نگدانه وه ی سه روای ناوه وه یه؛ به م جوړه که دیری کی شیعر له چوار به شی سه روا پیک هاتبیت، سیان هاوسه روا بن و سه روای دوایی له گه ل سه روای گشتی شیعر گونجاوی هه بیت. جیی ئامازه یه له و فورمه شیعییه دا که سه روای ناوه وه ی هه یه، زور جار دیری سه ره تا سه روای ناوه وه ی نییه، به و جوړه:

A	C	C	C
A	D	D	D

چهند نموونه یه کی شیعییه له دیوانی وه فایی که له سه روای ناوه وه پیک هاتوونه بریتین له مانه ی خواره وه:

دیشان به هه وری نیسانی دنیا په نگی ژه نگاری گرت

گول زرد و سوور هاته ده ری ده شت و سه حرا و کوهساری گرت

دیشان به نه غمه ی زیر و به م، بولبول ده لی به دهر د و غه م

له تاوی غونچه ی گول به ده م، ساز و سه متوور و تاری گرت

(هه مان، ۱۳۸۹: ۵۲)

له و شیعه دا، ئه گه ره به وردی سه رنج بده ی، ده بین هه ر دیری له چوار بره پیک هاتووه، سی بره ی دیر هاوسه روان و بره ی چواره م، یان بره ی دوایی له گه ل سه روای سه ره کی شیعر گونجاوی هه یه و هاوسه روان. ئه و فورمه شیعییه له زانستی جوانکاریدا به که رت کردن ناسراوه.

سووتام به نازی فیرقه تی، ساقی که ره م که شه ره تی

وه ک قه قنه س ئاورم که وته تی، یا غه وسی سانی هیمه ته تی

(هه مان، ۱۳۸۹: ۳۱۷)

لهو شیعرهشدا ههر له دێری سه ره تاوه ههر دێرێک له سی برگه ی هاوسه روا پیک هاتوو؛ ئه و جوړه سه روایه ش ئاوازی شیعی به هیتر کر دووه و خوینهر له کاتی خویندنه وه دا ههست به ئاوازیکی خو ش ده کات. جیی ئاماژه یه سارسته ی (یا غهوسی سانی هیممه تی) وه ک پاش سه روا له ته واوی باله جووته کاندای دووپات بووه ته وه و ئاوازی ده ره وه ی دێره که ی به هیتر کر دووه. له شیعی فارسیدا مه وله وی ئه م جوړه پاش سه روایه ی به کار هیناوه. جوړیکی دیکه ی سه روا ی ناوه وه له شیعی وه فاییدا به و چه شنه یه که ههر بالیک له چه ند هاوسه روا پیک هاتوو. ئه و جوړه سه روایه ش وه ک شیوازیکی شیعی وه فایی دیاری ده کریت که له پیکهینانی ئاوازی ناوه وه رۆلی هه یه.

بورقعه به سه ر، ئه تله س له به ر، گول هاته ده ر، وه ک بووکی ته ر
کاکول به دوش، عه نه ر فروش، پیم گوت: ئه توش؟ دیم غه فله تن
(هه مان، ۱۳۸۹: ۱۶۷)

له و دێره دا، وشه هاوسه رواکانی بالی یه که م بریتین له: به سه ر، له به ر، هاته ده ر. له بالی دووه هه میشدا وشه هاوسه رواکان بریتین له: دوش، فروش، ئه توش.
له م دوو دێره دا، ههر بالیک له چه ند وشه ی هاوسه روا پیک هاتوو و ئه و تابه تمه ندیه ئاوازی ناوه وه ی دێره کانی به هیتر کر دووه:

گیسوو دراز، وه ک تیلی ساز، به چاوی باز، دیگوت به ناز
چاوی پراو، جه رگی براو، سینه ی سووتاو په ییدا ده کهن
(هه مان، ۱۳۸۹: ۳۱۷)

زولف و نووری، رووی بلووری، بخووری شه معی کافووری
خالی سیای، چاوی شته هلا ی، نافه ی خه تای، ئاهووی خوته ن
(هه مان، ۱۳۸۹: ۱۶۸)

دیارترین تابه تمه ندیه شیعی وه فایی له ئاستی ده نگدا، ئاوازه که بالی به سه ر به شیک له شیعه کانیدا کیشاوه. رۆحی شه یدا ی وه فایی له و دنیا به رینه دا ئارامی خو ی له شیعر و ئاوازی شیعی دا بینیه ته وه و ناتوانی بی به ش له و دنیا ئارامه بیت، بویه رۆحی له گه ل مۆسیقای شیعر له سه ما و هه لفریندا بووه. ئه و مۆسیقایه ته نیا مۆسیقایه کی رووت نییه، به لکوو هه لقولوی واتا و چه مکی زور گه وه و ناسراوه؛ چونکه مۆسیقای به رز، هاوته ربی واتای به رزه له شیعه دا. وه فایی

له زۆر شیعردا راستهوخۆ ئاماژەى به ئامیڤه کانی مۆسیقا کردوو و ئه و دیاردهیهش تا رادهیهک هۆگری و ئاویتته بوونی رۆحی وهفایی به مۆسیقا و شارهزایی له و بوارهدا ده رده خات.

وهفایی له پیشه کیی پارچه شیعریکی خۆیدا ئاماژەى به دهنگ خۆشی خۆی کردوو، ئه ویش له سه ر داخوازی پیری خۆی شیخ عوبه یدوللای نه هری: «در زمستان یک شب در واقعه به حضور مبارک مشرف شدم در میان جمعی از خلفا فرمودند: عریضه ی خودت را که این غزل است، به آواز بلند برایم بخوان» (قه ره داغی، ۱۳۸۷: ۲۷۹). گپرانه وهیه کی ماموستا هیمن ده سه لمینیت که وهفایی غه زه لی خۆی به دهنگ چریوه و مام سه عیدی ماملیش لئی فیرووه. «من له پیره پیاوانی مه هابادم بیستوو وهفایی ئه و رۆژه ی بۆ چه ج چوو و نه گه راوه ته وه ئه و غه زه له ی گوتوو».

ئه ری ئه ی به زولف و روخسار سه نه می چین ماهی تابم
ده مه که و خهنده که و نیگاهت نمه ک و مه زه ی شه رام
(قه ره داغی، ۱۳۸۷: ۵۰)

بۆ ده رخستنی شاره زایی و لیها تووی وهفایی له سه ر ئاواز، ئاماژه به دیری سه ره تایی چهنده غه زه لیک ده که ین که وهفایی ئه و غه زه لانه ی تایبه ت به گۆرانیداناوه و به شیوه ی قه تار، مه قام و گۆرانی له لایهن گۆرانی بیژانی ناسراوی کورد، به تایبه ت ماملی تو مارکراون:

ئاره ق رووی داگرته ی له بهر پیکه نینت
شه ونه م له گۆل باری رۆژی گرت په روینت
(وهفایی، ۱۳۸۹: ۶۳)

پیم بلئی گۆلی به هاریم له تو تا به که ی جودا بم
وه ره وه به شه رتی جاران رۆژی سه د جارت فیدا بم
(هه مان، ۱۳۸۹: ۹۱)

گۆله که م ده لین ئه وا دئ، هه موو وه ختی چاوه چاوم
ئه و خودا تو بله ی وه ها بی، بیته وه رووناکی چاوم؟!
(هه مان، ۱۳۸۹: ۱۲۹)

۸-۲- لیکدانه وه ی ئاستی وشه

له ئاستی وشه دا، دیارده ی زۆر سه رنجرا کیش له شیعر و هفاییدا ره نگدانه وه ی وشه کانی فارسی و عه ره بییه. له تاوتویی شیوازناسی له ئاستی زماندا، ئاستی وشه به ربلاوتر له ئاسته کانی دهنگ، یان رسته یه. ئه و جیاوازییه بۆ ئه و هۆیه ده گه رپته وه که شیعر تیکدانی شیرازه ی ئاسایی رسته یه، که چی له بواری په خشاندا ئه م ئاسته زیاتر به رجه سته ده کریت. هه ر له سه ر ئه و دیارده یه ئۆلمه ن

بروای وایه که مهودای ههلبژارده دهنگی و رستهیی زۆر بهرتهسکتر له ههلبژارده وشهییه، بۆیه له لیکۆلینهوهی شیوازی تاکه که سدا ئاستهیی وشه دیارتر و کاریگهتر له ئاستی رسته و دهنکه (شمیسا، ۱۳۷۵: ۱۱۷). شیوازی وهفایی له ئاستی وشه دا جیی تیرامانه و وردبوونهوهیه. کاتیک وشه کانی پیکهینهری شیعری وهفایی شروقه ده کریت؛ ده رده که ویت وهفایی به پیی نه ریتی باوی شاعیرانیکی وه ک نالی، سالم و کوردی، بۆ هۆنینهوهی شاعر له وشه دانی فارسی و عهره بی که لکی وهرگرتوو، به لام ئاستی به کارهینانی وشه ی ئه و وشه دانانه تا راده په ک جیاوازه.

زمانی کوردی وه ک زۆربهی زمانه زیندوووه کانی دونیا تووشی تیکه لای و ئالوگۆری له گه ل زمانه کانی تری دونیا بووه. ههر زمانیک به پیی پیویست له کات و شوینی دیاریکراودا که لک له وشه و سارستهی زمانه کانی دیکه وهرده گریت و له وشه دانی تایبه تی خۆیدا وشه بیانیه کان ده تاوینیته وه. به کورتی، دیارترین هۆکاری رهنگدانه وهی وشه ی فارسی و عهره بی له شیعری شاعیرانی ئه و به رهیه ی شیعری کلاسیکی کوردی ئه وهیه که به شیک له زانست و فیرکردنی خۆینده واران کورد له کۆندا له رینگای زمانی فارسی و عهره بی بووه؛ بۆیه له گه ل شهرع و ئایینی ئیسلام شاره زایبان بوو و سهرف و نه حوی عهره بی و ره وانبیزی و زاراه کانی لۆژیک، سۆفیکه ری و هتد، زیاتر له شیعره کانیاندا رهنگی داوه ته وه. رهنگه ههر ئه و تایبه تمه نده ش هوی درهنگ تیکه یشتنی خۆینه ر له شیعری شاعیرانی ئه و به ره به بوویت؛ وه ک نالی ده لیت:

عومرنیکه به میزانی ئه ده ب توحفه فرۆشم

زۆرم وت و کهس تیی نه گه یی ئیسته خه مۆشم
(هه مان، ۱۳۸۹: ۹۱)

به هوی فه رمی بوونی زمانی فارسی و عهره بی له ناوچه کوردنشینه کان، ئاساییه زمانی فارسی و عهره بی کاریگه ریبان له سه ر زمانی کوردی بییت. له لایه کی تر، له و سه رده مه دا به کارهینانی وشه ی بیانی نه ته نیا خالیکه نه رینی نه بووه، به لکوو هۆنینه وهی شاعر به زمانی فارسی و عهره بی هوی شانازی و ده رخستنی لیهاتوویی شاعیرانیش بووه؛ بۆ نمونه، نالی ده لیت:

فارس و کورد و عهره ب ههر سیم به ده فته ر گرتوو

نالی ئه مپرو خاوه نی سی مۆلکه دیوانی هه یه
(هه مان، ۱۳۸۹: ۹۱)

به شیک له ره خنه گرانی ئه و سه رده مه، شاعر به کوردی نووسینیان به شووره یی و لاوازی هه سته ی شاعیری ناساندوو، به لام نالی له وه لامیاندا ده لیت:

تەبعی شەككەرباری من كوردی ئەگەر ئینشا دە كا

ئیمتیحانی خۆیە مەقسوودی، لە عەمدا وا دە كا
(نالی، ۱۳۸۷: ۱۰۲)

بۆ زانیاری زیاتر چەند دێرێك لە دیوانی وهفایی كه لە ئاستی وشەدا لیۆرێژ لە وشەیی فارسی و
عەرەبییە دەخەینە ڕوو:

خالی دەمتە یا مەگەسی حوققەیی شەككەر
یاخۆ حەبەشی زاده لە نیو ئابی بەقادا؟
(وهفایی، ۱۳۸۹: ۱۹)

ئەژدەهای زولفت تەلیسمیکە لە سیحری بابلی
میهری ئاگر شوعله دەگرێ، ماھی تابان بەردەدا
(هەمان، ۱۳۸۹: ۳۲)

لەو شارە خەدەنگی سەنەمیکم لە جگەردا
شۆخیکە غەمی ئایینەداری بە قەمەر دا

مەششاته كه شانەیی لە سەری زولفی سەنەم دا
ئاشوفتەگیی حالی وهفایی لە قەلەم دا
(هەمان، ۱۳۸۹: ۲۷)

ئەو هی لە ئاستی وشە لە شیعی وهفاییدا جیی سەرنج و روونکردنەو هی ئەو هیە كه ڕەنگدانەو هی
وشەیی فارسی و عەرەبی كه وه ك تایبەتمەندییە کی شیوازی شاعیرانی کرمانجی ناوهراست
ناسراوه لە شیعی وهفاییدا وه ك توخمی پیکهتینهری زمانی شیعی وهفایی ناسراوه. وه ك
پیشتریش ئامازە کرا ئەو تایبەتمەندییە لە سەردەمی وهفایی كه زمانی فەرمی فارسی بووه و
تەنانەت خۆپندن لە قوتابخانە و حوجره کانییدا هەر بە زمانی فارسی بووه، بابەتییکی ئاساییە.
بەشیک لەو وشە عەرەبی و فارسییانەیی لە شیعی وهفاییدا زۆر بە کارهاتوون، بریتین لە: سەنەم،
تەبەسسوم، تەكەللوم، تورره، مەششاته، شەراب، سەبا، موترب، لەعل، سیحر، زەكات، عاریز،
قەدەح، موعجیزه، حیکمەت، مەحزون، عەبەهر، مەجمەر، زولف، سەروی ڕهوان، ساقی، خەندە.

۸-۲-۱- پێناسە کردنی دوو وشەیی بەرجهسته و کلیلی شیعی وهفایی

ئەلف: وشەیی گۆل لە شیعی وهفاییدا:

یەکیك لەو وشە کلیلیانەیی لە شیعی وهفاییدا، شوپنیکیی تایبەتی هەیه، گۆلە. لە دیوانی هیچ
شاعیریکیی کلاسیکدا بە رێژەیی وهفایی وشەیی گۆل بە کار نەهاتووه. وهفایی بە هەر وشەیه که وه
بۆی گونجایی گۆلی لکاندوو و شوبهاندن و خواستنی جۆراوجۆر و نوویی پێ دروست کردوو،
بۆ نمونە، گۆل قەند، گۆل خەندە، گۆل شە کەر. بە وهش رانه وهستاوه و تابلۆیی شیعی زۆر هەست

بزوینێ به گۆل ئافراندوووه و خویننه‌ری نوومی خه‌یالی ره‌نگین و زمانی شیعری سیه‌راوی خۆی کردوووه و وینه‌ی شیعری نوویی به گۆل وینا کردوووه. بۆ نموونه:

به‌هه‌وای باغی گۆلانی که ده‌نازی حه‌قیه
گۆلی من گۆل ده‌مه، گۆل چه‌پکه‌نه، گۆل پیره‌هه‌نه
(وه‌فایی، ١٣٨٩: ٢٨٩)

قه‌دگۆل و پرووگۆل و دامانی گۆله
راسته‌ ئه‌مڕۆ گۆله‌ خه‌رمانی گۆله
(هه‌مان، ١٣٨٩: ٢٣٧)

ئه‌ی سه‌با! تیک مه‌ده‌ تۆ په‌رچم و کاکۆلی گۆله
زولف و کاکۆلی گۆله مه‌سکه‌نی سه‌د په‌اره‌ دلّه
(هه‌مان، ١٣٨٩: ٢٣٩)

عه‌تری خه‌نده‌ی گۆله باغانه‌ که دی
یا هه‌ناسه‌ی ده‌می خه‌ندانی گۆله ؟
(هه‌مان، ١٣٨٩: ٢٣٧)

ئه‌و دێرانه سه‌لمینه‌ری ئه‌و راستیه‌یه که له شیعری وه‌فاییدا گۆل وه‌ک توخمیکی سه‌ره‌کی به‌شیک له وینه‌ شیعرییه‌کان ناسراوه. وه‌فایی به‌ رێژه‌ی دل‌به‌ره‌که‌ی سه‌رسام به‌ گۆل و گۆلزار و جوانیه‌کانی سروشت بووه. وه‌ک ده‌گێرنه‌وه هه‌رکه‌س چه‌پکه‌ گۆلیکی بۆ هینابا، وه‌یده‌زانی ئه‌سپیکی حدودیان پێشکه‌ش کردوووه. له باخچه‌ی ماله‌که‌یدا گۆلی له جۆری: بنه‌وشه‌و، نازناز، شێست په‌ر، شه‌ویۆ، لاولاوه‌ پروواندوووه. وه‌فایی له زۆر شیعردا جوانی گۆل و گۆلزاری به‌ جوانی دل‌به‌ره‌که‌ی شوبه‌اندوووه.

بێ: ره‌نگدانه‌وه‌ی وشه‌ی زولف له شیعری وه‌فاییدا

زولف یه‌کیکی تر له‌و وشانه‌یه که شاعیرانی قوتابخانه‌ی کرمانجی ناوه‌راست به‌ رێژه‌یه‌کی زۆر که‌لکیان لێ‌وه‌رگرتوووه و له زۆر شیعردا وه‌ک زاراوه‌یه‌کی سۆفیگه‌ری بۆ نیشاندانی هه‌لچوون و نواندنی وروژه‌ی ده‌روونی به‌ کاریان هیناوه. زولف و لیکدراوه‌ وه‌سفیه‌کانی وه‌ک: زنجیری زولف، زولفی شیواو، زولفی ره‌ش، له‌و جۆره‌ زاراوانه‌ن شاعیرانی کورد وینه‌ی شیعری جۆراوجۆریان پێ ئافراندوووه. له شیعری وه‌فاییدا «زولف» به‌ رێژه‌یه‌کی به‌رچاو به‌ کارهاتوووه و له پیکه‌پینانی وینه‌ی شیعریدا وه‌ک توخمی سه‌ره‌کی ناسراوه. وه‌فایی به‌ وشه‌ی زولف چه‌ندین لیکدراوی

وهسفی، شوبهاندن و خواستنی ئافراندوو. تهنیا لهو چهند دیره‌دا که «مشتی له خرمانی» یه، رۆلی وشه‌ی زولف له پیکه‌پینانی وینه‌ی شیعی له شیعی وه‌فایی ده‌رده‌که‌ویت.

ئه‌ی له سایه‌ی سه‌ری زولفت به نیگا و خه‌ت و روو مه‌ستی ئه‌و نیرگسه کاله‌م ده‌گریم بۆ له‌بی تو مهنده بهر حه‌لقه‌یی ئه‌و زولفه له‌سه‌ر ماچی ده‌مت تیک نه‌چوو قه‌ت سه‌ری زولفت له هه‌ناسه‌ی دل‌ی من له دوو زولف و سه‌ری کولمانی عه‌جه‌ب ماوم ئه‌من! وه‌ره به‌و نیرگسه ساقی به فیدای گه‌ردشتم عاریز و زولفی به خهنده به وه‌فایی ده‌فرۆت

به‌سته‌یی داوه، چ تاووسه، چ شه‌هبازه، چ قوو شیشه بۆ جامی شه‌رابم، کولی گریه‌م له گه‌روو له تهنافم مه‌ده مه‌مکوژه له‌سه‌ر هه‌یج و نه‌بوو دووکه‌لی ئه‌و شه‌مه هه‌رگیز به نه‌فه‌س واوه نه‌چوو راسته ئه‌و نووره، به‌لام نوور نییه دوو سایه له روو نه‌فه‌سی بینه‌وه گه‌ردش به وه‌فای جام و سه‌بوو گۆل به تا، نافه به خه‌رمه‌ن، دوور و شه‌که‌ر به قوتوو (وه‌فایی، ۱۳۸۹: ۱۸۸)

وه‌فایی به پیره‌وی له شاعیرانی کرمانجی ناوه‌راست به «زولف» وینه‌ی شیعی ره‌نگاو‌ره‌نگی خو‌لقاندوو و به شوبه‌اندنه‌کانی وه‌ک: حه‌لقه‌یی زولف، ئه‌ژده‌های زولف و خواستنی زولف له داو، رۆلی زولف له ئافرانندی وینه‌ی شیعی له شیعی وه‌فایی ده‌رده‌که‌ویت.

گۆله‌ندام ئه‌ی تهنافی گه‌رده‌نم زولفی په‌ریشانت عیلاجی! چاره‌یی! روحمی! ئه‌مان ده‌ستم به دامانت (هه‌مان، ۱۳۸۹: ۵۶)

که‌مه‌ندی زولفه‌که‌ی تو بم گری من عاشقی رووتم موراو و مه‌تله‌بیککی دیم نییه، غیر از تو کافر بم (هه‌مان، ۱۳۸۹: ۱۰۱)

له‌م دوو دیره‌دا، وه‌فایی زولفی به تهناف، واته که‌مه‌ند شوبه‌اندوو، ئه‌مه‌ش به هۆی ئه‌وه‌ی که‌مه‌ند نواندنی وینه‌یه‌کی دیکه‌یه بۆ زولف.

۹- ئه‌نجام

له لیکدانه‌وه‌ی شیوازی شیعی وه‌فایی له ئاستی زماندا و پشکینینی دیارده‌ی ده‌نگ و به‌تایبه‌ت کیش، پاش سه‌روا و سه‌روای ناوه‌وه به‌و ئه‌نجامه گه‌یشتین شیعی وه‌فایی له ئاستی زمانیدا کارتیکه‌ر له شیوازی شیعی قوتابخانه‌ی کرمانجی ناوه‌راسته و ئالای ئه‌و شو‌رشه ئه‌ده‌بیه به‌بوونی ئه‌و له ناوچه‌ی موکریان هه‌ر شه‌کاوه ماوه‌ته‌وه. له شو‌رقه‌ی کیش له شیعی وه‌فاییدا به‌و ئه‌نجامه گه‌یشتین وه‌فایی به دوو کیشی عه‌رووزی و برگه‌یی شیعی هۆنیوه‌ته‌وه. له دیوانی وه‌فاییدا کیشی هه‌زه‌ج پله‌ی یه‌که‌م و کیشی ره‌مه‌ل (به‌تایبه‌تی ره‌مه‌لی مه‌خبوون) که خوش‌ئاوازترین کیشی عه‌رووزیه، پله‌ی دووه‌می هه‌یه؛ ئه‌و کیشی عه‌رووزیه‌یانه له نیو شاعیرانی کورد و فارسدا باوتر بووه. ئه‌وه‌ی له خو‌پندنه‌وه‌ی پاش سه‌روا له شیعی وه‌فاییدا وه‌ک به‌شیک له

توخمه کانی پیکهینهری ئاوازی شیعی پیتی گه‌یشتووین، ئەو دیارده‌یه‌یه که وهفایی له زۆریک له غه‌زه‌له‌کانیدا به کارتیکه‌ری له شاعیرانی کرمانجی ناوه‌راست پاش‌سه‌روای به‌کار هیناوه و ده‌کریت وه‌ک دیارده‌یه‌کی شیوازی شیعی وهفایی بژمێردریت. بی‌گومان سوود وه‌رگرتن له پاش‌سه‌روا له شیعی وه‌فاییدا بی‌هۆ نییه و سه‌لمینه‌ری ئەو راستیه‌یه که وهفایی هه‌ستی به‌ رۆلی ئاوازی پاش‌سه‌روا له شیعردا کردووه. پاش‌سه‌روا له جۆری «کار» له شیعی وه‌فاییدا پله‌ی یه‌که‌می هه‌یه. شروقه‌ی دیارده‌یه‌کی تری شیوازاناسی شیعی وهفایی له ئاستی وشه‌دا، بوونی وشه‌کانی فارسی و عه‌ره‌بیه‌یه که وهفایی به‌ ئاگایی، یان نائاگایی به‌کاری هیناون. به‌ پیتی شی‌کردنه‌وه‌ی ئەو تایبه‌تمه‌ندییه‌ش ده‌رده‌که‌ویت وهفایی له‌ رووی زمانییه‌وه‌ درێژه‌ده‌ری شیوازی شاعیرانی کرمانجی ناوه‌راسته. شایانی باسه‌ له شیعی وهفایی له زۆر دێدا ئە‌گه‌ر به‌جیی ئەو وشه‌ فارسی، یان عه‌ره‌بیانه‌ی به‌کار هاتوون، هاوواتای کوردییان بۆ دابندریت؛ شیعر له‌باری کیشه‌وه‌ تیک ناچیت. ئەو تایبه‌تمه‌ندییه‌ له‌ سه‌رده‌می وهفایی که‌ خویندن له‌ قوتابخانه‌ و حوجره‌کاندا به‌ زمانی فارسی باو بووه، ئاساییه‌.

منابع

کردی:

- ئه‌حمه‌دی شاره‌یسی میکایه‌لی، مه‌لاخدر (نالی). (۱۳۷۸). *دیوانی نالی*. لیکۆلینه‌وه و لیکدانه‌وه‌ی مه‌لا عبدالکهریمی موده‌رپیس و فاتیح عه‌بدولکهریم. چاپی پینجه‌م، سنه: کوردستان.
- چالی، شه‌عبان. (۲۰۰۸). *شێوازی شیعی جهریری*. هه‌ولێر: حاجی هاشم.
- خه‌زنه‌دار، مارف. (۲۰۰۳). *مێژووی ئه‌ده‌بی کوردی*. به‌رگی چواره‌م، هه‌ولێر: وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده‌.
- ده‌شتی، عوسمان. (۲۰۱۳). *ئه‌زموونی شیعی موکریان و شوینی له‌ مێژووی ئه‌ده‌بی کوردیدا*. هه‌ولێر: حاجی هاشم.
- سابلاخی، میرزا عه‌بدوهره‌حیم (وه‌فایی). (۱۳۹۰). *دیوانی وه‌فایی*. کۆکردنه‌وه‌ی موحه‌مه‌د عه‌لی قه‌ره‌داغی، لیکدانه‌وه‌ی موحه‌مه‌د سه‌عید نه‌ججاری (ئاسۆ). سنه: کوردستان.
- سه‌جادی، به‌ختیار. (۱۳۹۶). «لیکدانه‌وه‌ی شێواناسانه‌ی قوتابخانه‌کانی روانگه‌ و کفری: به‌ سه‌رنجدان به‌ شیعی شێرکۆ بیکه‌س و له‌تیف هه‌لمه‌ت». *پژوهشنامه‌ی ادبیات کردی*، س. ۳، ژ. ۴، ل. ۱۴۲-۱۷۶.
- . (۱۳۹۵). «*شێواناسی و نێه‌ی گۆرانی، تاییه‌تمه‌ندییه‌ سه‌ره‌کییه‌کان*». *پژوهشنامه‌ی ادبیات کردی*، س. ۲، ژ. ۲، ل. ۱۴۸-۱۲۵.
- شه‌ره‌فکه‌ندی، عه‌بدوهره‌حمان (هه‌زار). (۱۳۸۱). *فه‌ره‌ه‌نگی هه‌نبانه‌ بۆرینه*. پێداچوونه‌وه‌ محه‌مه‌د ماجد مه‌ردوخ رۆحانی. تاران: سروش.
- شێخ صالح، شێخ نووری. (۱۹۲۶). «ئه‌ده‌بیاتی کوردی». *ژیان*، س. ۲، ژ. ۴.
- عومه‌ر مسته‌فا، ئاسۆ. (۲۰۰۹). *به‌ها ئیستاتیکییه‌کانی شیعی*. ده‌وک: خانی.
- عومه‌ر کاک، حه‌مه‌ نوری. (۲۰۰۸). *شێواز له‌ شیعی کلاسیکی کوردیدا*. سلیمانی: تیشک.
- عه‌لی ئه‌حمه‌د، په‌خشان. (۲۰۰۹). *شێوازی شیعی گۆران*. سلیمانی: ره‌نج.
- قه‌ره‌داغی، محه‌مه‌د عه‌لی. (۱۳۷۸). *دیوانی وه‌فایی*. چاپی دووه‌م. سنه: ئانا.
- گه‌ردی، عه‌زیز. (۱۹۹۹). *کێشی شیعی کلاسیکی کوردی*. هه‌ولێر: وه‌زاره‌تی رۆشنییری.
- . (۱۹۷۹). *ره‌وانییری له‌ ئه‌ده‌بی کوردیدا*. ب. ۳، سلیمانی.
- مسته‌فا ره‌سوول، عیزه‌ددین. (۱۹۹۰). *ئه‌ده‌بیاتی نوویی کوردی*. هه‌ولێر: فێرکردنی بالا.
- موکریانی، گیو. (۲۰۰۰). *فه‌ره‌ه‌نگی کوردستان (کوردی-کوردی)*. هه‌ولێر: ئاراس.

فارسی:

- انوشه، حسن. (۱۳۷۶). *فره‌نگنامه‌ی ادبی فارسی*. ج. ۲. تهران: فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- زرین کوب، عبدالحسین. (۱۳۷۹). *یاداشت‌ها و اندیشه‌ها*. چاپ پنجم. تهران: سخن.

- (۱۳۷۲). شعر بی‌دروغ شعر بی‌نقاب. چاپ هفتم. تهران: علمی.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۸۶). آشنایی با عروض و قافیه. تهران: میترا.
- (۱۳۷۵). کلیات سبک‌شناسی. چاپ چهارم. تهران: فردوس.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۸۵). موسیقی شعر. چاپ سوم. تهران: آگاه.
- علیمرادیان، شاهرخ. (۱۳۷۹). تکنیک نوشتن در روانکاوی. چاپ دوم. تهران: اورنج.
- فرشیدورد، خسرو. (۱۳۷۸). درباره ادبیات و نقد ادبی. چاپ دوم، تهران: امیرکبیر.
- ملکی، پرخیده. (۱۳۷۱). ریپورتاژ، فن خطابه ارسطو. تهران.
- وحیدیان کامیار، تقی. (۱۳۷۲). «تکرار در زبان خبر و تکرار در زبان عاطفی». مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی. س. ۲۶، ش. ۳ و ۴.